

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง ปัญหาและความต้องการทางด้านจิตใจของผู้ต้องขังหญิง ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ต้องขังหญิง ซึ่งมีคำพิพากษาคดีเสร็จเด็ดขาดแล้ว ซึ่งถูกคุมขังอยู่ในทัณฑสถานหญิงกลาง ผู้ศึกษาได้ทบทวน แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรม และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร งานวิจัย และวิทยานิพนธ์โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นส่วน ๆ ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - ความหมายของความต้องการ
 - ทฤษฎีความต้องการ
 - ทฤษฎีจิตวิเคราะห์
 - ทฤษฎีการลงโทษ
 - วัตถุประสงค์การลงโทษ
2. แนวคิดเกี่ยวกับระบบเรือนจำ/ทัณฑสถาน
 - ผลกระทบของการถูกจองจำ
 - แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขฟื้นฟู
 - พฤติกรรมของผู้ต้องขัง
3. แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง
 - การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิง
 - การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงกลาง
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิด

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการ

พุนไท มีสตัย (2542, น. 8 อ้างถึงใน ชูดา จิตพิทักษ์, 2535, น. 32, 33) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจความต้องการ นักวิชาการได้เสนอแนวความคิดที่เกี่ยวข้องแตกต่างกันออกไป

ในแก่นักจิตวิทยา : ถือว่ามนุษย์ทั่วไปมีสภาพทางจิต (Mental Condition) เหมือนกัน จิตของมนุษย์มีกระบวนการโดยอาศัยหลักการต่าง ๆ อย่างเดียวกัน เช่น การเรียนรู้ (Learning) การแสดงความรู้สึก (Affection) การจูงใจ (Motivation) ย่อมเป็นไปโดยอาศัยหลักการอย่างเดียวกัน การจูงใจซึ่งเกิดจากสภาพทางจิตของมนุษย์ และถือว่าเป็นความต้องการขั้นมูลฐานมีความสำคัญในการช่วยให้เราเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์

ในแก่นักสังคมวิทยา : นักสังคมวิทยาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีความจำเป็นจะต้องมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมมนุษย์ มีความต้องการที่จะต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นอยู่ตลอดเวลาทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ อยู่ตัวคนเดียวมนุษย์จะไม่มีทางป้องกันภัยอันตราย หรือสนองความต้องการต่าง ๆ ของตนเองได้ และความต้องการนี้จะผลักดันให้มนุษย์อยู่ร่วมกัน

ความหมายของแรงจูงใจ

นักจิตวิทยาได้ให้ความหมายของแรงจูงใจไว้ คือ

แรงจูงใจ คือพลังแรงภายในของบุคคล (หรือสัตว์) ซึ่งทำให้คน (หรือสัตว์) เกิดพฤติกรรมและควบคุมแนวทางของพฤติกรรมให้บรรลุเป้าหมาย

แรงจูงใจสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ชนิด คือ

1. แรงจูงใจทางกาย (Physiological Motive) คือ พลังที่ทำให้คนแสดงพฤติกรรมในการรักษาสภาพชีวิตให้อยู่รอด อยู่ในภาวะสมดุลมีปกติสุข ไม่ตาย เช่น แรงจูงใจในการบำบัดความหิว ความกระหาย ความต้องการพักผ่อน การขับถ่าย และแรงจูงใจทางเพศ เป็นต้น แรงจูงใจทางกายนับว่าเป็นแรงจูงใจปฐมภูมิ (Primary Motives) ของคนเรา

2. แรงจูงใจทางสังคม (Social Motive) เป็นแรงจูงที่เกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งจัดเป็นแรงจูงใจขั้นเรื้อรัง (Acquired, Leaned, Secondary Motives) เช่น ความอยากมีเพื่อน ต้องการมีหน้าตา อยากร่ำรวย อยากสุขสำราญใจ แรงจูงใจทางสังคม เป็นผลมาจากความต้องการทางจิตใจของคนเราด้วยพร้อม ๆ กัน เพื่อสนองจิตใจให้เบิกบานในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคม

3. แรงจูงใจส่วนบุคคล (Personal Motives) ได้แก่ แรงจูงใจที่คนเราอยากทำ อยากเป็น หรืออยากได้ตามที่ตนต้องการเป็นการส่วนตัวโดยเฉพาะ เป็นลักษณะพิเศษ

ความหมายของความต้องการ

สุชา จันทรโสม (อ้างถึงใน สุทธิ ทางเสนา, 2534, น. 17) กล่าวว่าความต้องการเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ความต้องการเกิดขึ้นเมื่อร่างกายขาดสมดุล การขาดความสมดุลทำให้ร่างกายเกิดความเครียด ความไม่เป็นสุขดังนั้นร่างกายจึงต้องมีการกระทำเกิดขึ้น เพื่อให้ร่างกายกลับคืนสู่สภาพสมดุล

เกรียงเดช ชาบุตร (2544, น. 10 อ้างถึงใน ดุษฎี ชุ่มสาย, 2508, น. 122) ได้อธิบายถึงแรงจูงใจและความต้องการว่าภาวะรับการจูงใจมี 2 ภาค คือภาคอัตนัยและภาคปรนัย ภาคอัตนัยประกอบด้วยภาวะในตัวอินทรีย์ อันได้แก่ ความต้องการ ความปรารถนา หรือตัณหา ภาคปรนัยได้แก่วัตถุหรืออุปกรณ์ซึ่งเป็นเหตุจูงใจและในที่สุดจะทำหน้าที่คล้ายสิ่งเร้า วัตถุหรืออุปกรณ์นี้เรียกว่า จุดประสงค์หรือสิ่งล่อใจ เมื่อใดสภาพความต้องการและสิ่งของล่อใจโคจรมาพบกันอย่างที่ว่าสิ่งล่อใจจะทำให้ความต้องการสิ้นสุดลงได้ เมื่อนั้นจะเกิดภาวะรับการจูงใจขึ้น

ความต้องการซึ่งทำให้เกิดกำลังขับเคลื่อนและภาวะรับการจูงใจขึ้นในอินทรีย์ เป็นพวกที่เกิดจากภาวะทางสรีระวิทยาของร่างกายทั้งสิ้น เช่น ความหิว ความหนาว ความต้องการทางเพศ เรียกความต้องการเหล่านี้ว่าความต้องการปฐมภูมิ (Primary Needs) การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมทำให้คนพัฒนาความต้องการขึ้นอีกขั้นหนึ่ง เช่นมิใช่ต้องการเพียงแค่อาหารเท่านั้น แต่ต้องการอาหารที่ขอบหรือสังคมเห็นชอบด้วยที่จะให้เป็นอาหาร ความต้องการที่พัฒนาขึ้นมาจากความต้องการปฐมภูมิเช่นนี้เรียกได้ว่าความต้องการทุติยภูมิ (Secondary Needs) โดยเหตุที่เกิดจากการเรียนรู้หรือพัฒนาการทางจิตใจของคน จึงเรียกความต้องการทางจิตวิทยาได้เช่นกัน สิ่งที่ทำให้ความต้องการสิ้นสุดลง คือวัตถุประสงค์หรือสิ่งล่อใจ เมื่อมีความต้องการทุติยภูมิ ก็มีสิ่งล่อใจทุติยภูมิด้วย

กังวล เทียนกัณฑ์เทศน์ (2531, น. 60) ได้ให้ความหมายว่าความต้องการ หมายถึงลักษณะตามธรรมชาติของมนุษย์ทั่วไป ประสงค์ให้มีเป็นตามธรรมชาติ เช่นต้องการหายใจ ต้องการรัก และถูกรัก ซึ่งเป็นลักษณะตามธรรมชาติ

ดำรง ฐานดี (2520, น. 28) ได้ให้ความหมายว่า ความต้องการเป็นความจำเป็นของมนุษย์ที่ต้องได้รับการตอบสนอง หากว่ามนุษย์มีความต้องการแสดงว่าสภาพของมนุษย์ขาดความสมดุลในการดำรงชีวิตในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

บุญสม จันทรเอี่ยม (2536, น. 71) ได้ให้ความหมายว่า ความต้องการคือสภาพที่บุคคลขาดความสมดุลในการดำรงชีวิต เมื่ออินทรีย์มีสภาพขาดความสมดุล อินทรีย์ย่อมมีความต้องการ เพื่อความเจริญงอกงาม การสืบพันธุ์ และสังคม

Silverman (1975, p. 203) ได้ให้ความเห็นว่า ความต้องการมาจากการที่คนเราขาดความอุดมสมบูรณ์ ทั้งจากภายในร่างกายและจากภาวะแวดล้อม ทำให้เกิดแรงขับขึ้นมาให้เกิดความต้องการ ความต้องการของคนนั้น บางเวลามีมาก บางเวลานี้น้อย แต่ก็มีความต้องการตลอด

Sander (1966, pp. 56 -57) ได้ให้ความหมายว่า ความต้องการ คือความไม่เท่าเทียมกันหรือช่องว่างระหว่างสถานการณ์ในปัจจุบัน (Present Situation) กับสถานการณ์ที่พึงประสงค์ (Desired Situation) และโดยทั่วไปแล้ว ความต้องการของคนจะมี 2 ชนิด คือความต้องการที่เขาทราบดีว่าตนต้องการ เรียกว่า ความต้องการสำนึก (Felt Needs) และความต้องการ ที่เขาไม่ทราบว่าตนต้องการ เรียกว่าความต้องการแฝง (Unfelt Need) ซึ่งเมื่อเขานึกได้ว่าตนมีช่องว่างหรือความไม่เท่าเทียมกันระหว่างสถานะที่เขาเป็นหรือเป็นอยู่ กับสถานะที่เขาควรจะมีหรือควรจะเป็น เมื่อนั้นความต้องการแฝงจะกลายเป็นความต้องการสำนึก

Munn (1966, p. 153) ได้กล่าวไว้ว่า ความต้องการทางกายภาพจะเกิดขึ้นจากปัจจัยภายในผลักดันให้เกิดการกระทำ การกระทำจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความต้องการนั้น ๆ

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์

ทฤษฎีลำดับขั้นของความต้องการ

มาสโลว์ Maslow (อ้างถึงใน บุญทัน ดอกไธสง, 2523, น. 131-136) ในบรรดาทฤษฎีความต้องการที่นักพฤติกรรมหรือนักจิตวิทยาพูดกันมากที่สุด คือทฤษฎีความต้องการของอับบราฮัม มาสโลว์ โดยมาสโลว์ ได้คิดค้นทฤษฎีความต้องการขึ้น โดยสมมุติฐาน อันเป็นสาระสำคัญ ๆ 3 ประการ คือ

1. ตราบใดที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่ มนุษย์ทุกคนมีความต้องการตลอดเวลา ไม่มีที่สิ้นสุด

2. ความต้องการของมนุษย์ที่ได้รับการตอบสนองแล้ว ก็จะไม่เป็นการจูงใจสำหรับพฤติกรรมนั้น ๆ อีก แต่ความต้องการที่มีอิทธิพลจูงใจต่อพฤติกรรมคือ ความต้องการที่ยังไม่ได้รับการตอบสนอง

3. ความต้องการของมนุษย์จะมีลักษณะสูงไปหาต่ำตามลำดับ จึงเรียกว่า “ลำดับขั้นของความต้องการจำเป็น”

Maslow วางขั้นตอนของความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 5 ประการ ดังนี้

1. ความต้องการทางกายภาพ (Physiological needs) เป็นความต้องการขั้นมูลฐานของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นที่สุดของการดำรงชีวิต ร่างกายต้องการได้รับการตอบสนองภายในช่วงระยะเวลา และเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ ถ้าร่างกายไม่ได้รับการตอบสนองแล้วชีวิตจะดำรงอยู่ไม่ได้ ความต้องการระดับนี้ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค การพักผ่อนและความต้องการทางเพศ ความต้องการในระดับขั้นนี้ หน่วยงานหรือองค์กรจะตอบสนองได้โดยการจ่ายเป็นค่าจ้าง เพื่อบุคคลจะได้นำเอาไปเป็นค่าใช้จ่ายในการแสวงหาสิ่งที่ร่างกายต้องการ

2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs) เมื่อความต้องการทางร่างกายได้รับการตอบสนองดีขึ้น ความต้องการที่สูงขึ้นไปอีกขั้นก็มีบทบาทครอบคลุมพฤติกรรมของคนนั้น คือความต้องการ ความปลอดภัย มีความปรารถนาที่จะป้องกันอันตรายและสิทธิอันชอบธรรมของตน เช่นเดียวกับการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมและอื่น ๆ สิ่งที่ต้องการ คือความปลอดภัยทั้งทางชีวิตและความประโยชน์ที่ได้รับ

3. ความต้องการทางสังคม (Social Needs) เมื่อความต้องการทั้งสองนั้น เป็นที่พอใจแล้ว ความต้องการทางสังคมเป็นตัวกระตุ้นที่สำคัญทางพฤติกรรมของคน ความต้องการทางสังคม เช่น ต้องการความเป็นเจ้าของ การคบค้าสมาคม ยอมรับโดยบุคคลอื่น รวมทั้งการมีเพื่อนและความรัก เพราะมนุษย์ทุกผู้ทุกนามต้องการสิ่งที่เขาปรารถนา แม้กระนั้น ในการทำงาน ผู้จัดการหรือผู้บริหารประเทศมักจะพยายามปิดบังทำลายแนวความคิดของกลุ่มชนที่รวมกันขึ้นเพื่อหาทางป้องกันสิทธิและผลประโยชน์ของตน ตามแนวทางขององค์การนอกกรอบแบบ (Informal Organization)

4. ความต้องการเป็นที่ยอมรับในสังคม (Esteem needs) ความต้องการชนิดนี้เกิดขึ้นได้เพราะความต้องการข้างต้นได้บรรลุเป้าหมาย ความต้องการชนิดนี้คือนิยมในตัวเอง และนิยมต่อคนอื่น ซึ่งประกอบด้วย เชื้อมั่นในตนเอง เคารพตัวเอง มีความบรรลุจุดประสงค์ เป็นตัวของตัวเอง มีเสรีภาพและอิสรภาพ ถ้าความต้องการทางสังคมนี้เป็นที่พอใจจะทำให้บุคคลนั้นมี ความรู้สึกว่ามีคุณค่า มีความสามารถ มีกำลังใจ และเป็นว่าชีวิตมีประโยชน์ของประเทศชาติ

แต่ถ้าหากความต้องการไม่สมประสงค์ บุคคลนั้นจะเป็นผู้มีความรู้สึกต่ำต้อย อ่อนแอ และหมดกำลังใจ และความต้องการที่นำไปสู่ความเป็นที่ยอมรับในสังคมอีกประการหนึ่ง คือ ความต้องการมียศและฐานะเป็นที่ยอมรับ เป็นคนที่คนอื่นพึงพอใจและมีเกียรติ

5. ความต้องการบรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิต (Self actualization) คือความต้องการที่พิจารณาถึงสมรรถนะที่เป็นไปได้ของตน และบรรลุเป้าหมายที่ตนต้องการและดำเนินการเพื่อพัฒนาในสิ่งที่ตนบรรลุ นั่น เช่น เป็นนักกีฬา นักการเมือง นักวิชาการ นักธุรกิจหรือนักการศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดสร้างสรรค์ของตนเอง ได้เป็นผู้มีชื่อเสียงในสาขานั้น ๆ อย่างสูงเด่น และการบรรลุเป้าหมายต่าง ๆ ตามแต่ละสาขาวิชานั้น ประชาชนส่วนมากได้เป็นผู้ยอมรับด้วย เพราะบุคคลบางคนอาจจะบรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิตเกี่ยวกับฐานะและตำแหน่งได้แต่คนส่วนมากไม่ยอมรับดังเห็น ๆ กันอยู่ทั่ว ๆ ไปสังคม

เมื่อสรุปความต้องการของมาสโลว์ตามขั้นตอน คือ

1) ความต้องการการบรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิต (Self actualization need) คือ

1. ต้องการบรรลุเป้าหมายตามความสามารถของตน
2. ต้องการพัฒนาความสามารถของตน
3. ต้องการกระทำการที่เหมาะสมและดีที่สุดจะกระทำได้
4. ต้องการเพิ่มพูนและขยายความต้องการอธิธรรม เช่น
 - 1) ค้นสัจธรรม
 - 2) สร้างสรรค์ความสวยงาม
 - 3) สร้างระเบียบวินัย
 - 4) สร้างสรรค์ความยุติธรรม

2) ความต้องการยอมรับในสังคม (Esteem needs)

1. ต้องการการเคารพ
2. ต้องการความมั่นใจจากความคิดเห็นของบุคคลอื่น
3. ต้องการการยอมรับ
4. ต้องการความมั่นใจในตนเอง
5. ต้องการให้ตนมีคุณค่า
6. ต้องการให้ตนเป็นที่ยอมรับ

3) ความต้องการสังคม (Love and Belonging need or Social need) คือ

1. ต้องการเพื่อน

2. ต้องการคบหาสมาคม
3. ต้องการมีครอบครัว
4. ต้องการแสดงตนต่อกลุ่ม
5. ต้องการมีส่วนร่วมสัมพันธ์ในเพศตรงกันข้าม
- 4) ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs)
 1. ต้องการความปลอดภัย
 2. ต้องการความคุ้มครอง
 3. ต้องการความเป็นอิสระจากอันตราย
 4. ต้องการระเบียบ
 5. ต้องการการคาดคะเนเพื่ออนาคตได้
- 5) ความต้องการทางกายภาพ (Physiological needs) คือ
 1. ความต้องการแก้ความกระหายและความหิว
 2. ความต้องการนอน
 3. ความต้องการเสพกาม (พัก)
 4. ความต้องการขจัดความเจ็บปวดและความไม่ปกติของกายภาพอื่น ๆ โดยแบ่งความต้องการออกเป็นระดับสูง คือ ข้อ 4 5 และระดับต่ำคือ ข้อ 3 2 และ 1 เป็นความต้องการระดับต่ำ

Henry Murray (อ้างถึงใน บุญทัน ดอกไธสง, 2523, น. 136 -140) ในขณะเดียวกันนั้นที่เฮนรี มูเร ได้เสนอความต้องการของมนุษย์ 3 ขั้นตอน คือ 1) สภาพเริ่มต้นของความต้องการ 2) ความต้องการที่เข้าไปเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ และ 3) การบรรลุถึงความต้องการ โดย มูเรได้ใช้คำว่ากดดัน (Press) เป็นคำที่ใช้แทนตัวกระตุ้น หรือตัวสถานการณ์ โดยเน้นว่าภาวะความกดดันมีบทบาทต่อมนุษยชาติ นอกจากนั้น ในปี 1933 มูเร ได้ใช้คำว่า อัลฟา เพรส (Alpha press) และ บีตา เพรส (Beta press) โดยอธิบายว่า ความกดดันอัลฟานั้น คือความเป็นจริงของวัตถุ ส่วนความกดดันของบีตา คือการเห็น หรือการอธิบายความเป็นจริงของวัตถุนั้น ถ้าหากเกิดสภาพของความไม่สมดุลระหว่างทั้งสองจะทำให้เกิดแรงผลักดันที่ไปรบกวนพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนอย่างมหันต์และ มูเร ได้อธิบายสภาพของแรงกดดันออกเป็นดังนี้

1. ความกดดันทางครอบครัว เช่น
 - ความขัดแย้งทางประเพณี
 - ความขัดแย้งทางครอบครัว

- ความขาดระเบียบวินัย
 - พ่อแม่หย่าร้างกัน
 - ความเจ็บป่วยของพ่อแม่
 - การตายจากไปของพ่อแม่
 - ความต่ำต้อยของพ่อแม่
 - ความเห็นของพ่อแม่ไม่ลงรอยกัน
 - ความยากจน
 - บ้านช่องอยู่ไม่เป็นที่
2. อันตรายจากสภาพผิดปกติ เช่น
- สภาพผิดปกติของร่างกาย
 - น้ำดื่มไม่ดี
 - ความเปล่าเปลี่ยว
 - ความอึดอัด
 - อากาศและแสงไม่อำนวย
 - เกิดอุบัติเหตุจากไฟฟ้าและสัตว์
3. การสูญเสีย เช่น
- การขาดอาหาร
 - การขาดสิ่งของที่ต้องการ
 - การขาดเพื่อน
4. การยึดถือวัตถุ
5. การดูดำไม่เกี่ยวข้อ
6. การเป็นศัตรูกัน
7. การใช้กำลังประทุษร้ายซึ่งกันและกัน
8. การต้องโทษ
9. สภาพการถูกควบคุมจาก
- ความคิดของพ่อแม่
 - สุขภาพ
 - ฐานทางเศรษฐกิจ งาน ชัณวรรณะ ภูมิปัญญา และความเกรงกลัวอื่น ๆ

ทั้งเก้าประการดังกล่าวได้นำไปสู่การเสาะหาความต้องการ คือ

1. ความต้องการตอบสนองพลังภายใน
2. ความต้องการความสำเร็จ
3. ความต้องการการยอมรับจากคนอื่น
4. ความต้องการได้ชัยชนะบุคคลอื่นโดยใช้กำลัง
5. ความต้องการอิสระจากข้อผูกพัน
6. ความต้องการการแก้ตัวเมื่อทำผิด
7. ความต้องการสนับสนุนผู้มีอำนาจกว่า
8. ความต้องการควบคุมสิ่งแวดล้อมของมนุษย์
9. ความต้องการผลงาน
10. ความต้องการการหลีกเลี่ยงจากความเจ็บปวด
11. ความป่วยและความตาย
12. ความต้องการหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ชอบ
13. ความต้องการให้ความเห็นใจคนอื่น
14. ความต้องการระเบียบ
15. ความต้องการความขบขัน
16. ความต้องการปฏิเสธต่อสิ่งที่ไม่ดีงาม
17. ความต้องการความรื่นรมย์
18. ความต้องการเสพงาม
19. ความต้องการทำบุญ
20. ความต้องการความเข้าใจ

ในขณะที่ เฮนรี มูเร ได้เน้นถึงอิทธิพลของแรงกดดัน (press) และความต้องการทั้ง 20 ประการ นั้น ส่วนมากเป็นความต้องการที่ท่านสังเกตจากประสบการณ์และอารมณ์ของท่าน อัลเฟรด เฮดเลอร์ Alfred Adler) ได้ชี้ให้เห็นกฎเกณฑ์ของแรงจูงใจที่ทำให้เกิดความต้องการ คือ ความต่ำต้อย (inferiority) ทำให้พลังชดเชย (Compensation) ทั้งส่วนปกติ (normal) และส่วนที่ผิดปกติ (abnormal) ที่เป็นส่วนปกตินั้น คือ ทำให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ มีความพยายามขึ้นชอบต่ออาชีพ

และมีความรักต่อครอบครัว ส่วนที่ผิดปกติ เช่น มีสภาพถูกครอบงำ มีสภาพการงอนง้อ เป็นผู้ถูกปกป้องและเป็นผู้ที่ได้รับยกเว้น แต่ลักษณะทั้งสองที่กล่าวมาแล้ว ยังพยายามต่อสู้ เพื่อได้รับปมเด่น

เพราะมีความต้องการทางสังคม (Tempered by Social interest) เพราะเมื่อมีความต้องการทางสังคมแล้ว ย่อมนำไปสู่วิธีการเป็นอยู่ในลักษณะการเป็นอยู่นี้ มีปรากฏการณ์อยู่ 2 ประการ เช่นกัน คือ ลักษณะการเป็นอยู่อย่างปกติและลักษณะการเป็นอยู่ผิดปกติ ลักษณะที่เป็นอยู่อย่างปกติ เช่น ต้องการเป็นอยู่ที่ชื่นชอบ โดยคนอื่น ต้องการพิสูจน์ชีวิตของตน ต้องการการนับถือในผลงานของตน โดยเพื่อนหรือผู้บังคับบัญชา และต้องการเสาะแสวงหาเพื่อนรักคู่ใจ เพื่อชีวิตที่มีสุข ส่วนลักษณะที่เป็นอยู่ผิดปกตินั้น ต้องการให้ทุก ๆ คนรัก ต้องการทุกสิ่งทุกอย่าง ถูกต้องหมด ต้องการเป็นเป็นที่ยอมรับให้เกียรติ โดยเพื่อนและผู้บังคับบัญชา ต้องการแต่งงานโดยหวังความสุข ตลอดกาลโดยลักษณะวิธีการเป็นอยู่ นำไปสู่เป้าหมายที่ตนวาง ซึ่งอาจเป็นแบบนิยายที่อาจเป็นจริง และไม่เป็นจริง แต่อาจจะทำให้มีความสุข แล้วนำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์และการบรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิต (Self – Actualization)

นวลจันทร์ ทศนชัยกุล (2541, น. 74) ได้สรุปความต้องการตามแนวความคิดของ Maslow ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความต้องการทางร่างกาย และความต้องการทางจิตใจ โดยได้อธิบายว่าความต้องการเหล่านี้ ย่อมเป็นสิ่งที่กระตุ้นผลักดันให้มนุษย์มีพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ ฉะนั้น มนุษย์จึงอาจหาทางออก คือการกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควร ไม่ผิดกฎหมาย หรืออาจหาทางออกด้วยมีพฤติกรรมเบี่ยงเบน กระทำผิดกฎหมาย เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่สนองความต้องการทางร่างกาย เช่น อาหาร และเพศ ส่วนความต้องการทางจิตใจ เช่น การได้รับการยอมรับ และการได้รับความสำเร็จดังที่มุ่งหวังไว้ อาจเป็นความพอใจในการเป็นเจ้าของสิ่งที่มีค่า เช่น บ้านราคาแพง ๆ เป็นต้น

เยาวชนโดยทั่วไปจะมีความต้องการในระดับต้น ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานมากกว่าระดับอื่น ๆ ซึ่งเป็นระดับที่สูงขึ้นไป เนื่องจากเป็นวัยต้นของชีวิต และเป็นวัยที่กำลังเจริญเติบโต จึงต้องการอาหารและสิ่งจำเป็นของชีวิตในเบื้องต้น

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis)

ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ได้อธิบายโครงสร้างของจิตใจ (Structure of Mind) ว่า จิตใจของมนุษย์ประกอบด้วยโครงสร้างหลักที่เป็นองค์ประกอบอยู่ 3 ส่วน คือ

1. อิด (Id) คือ สัญชาตญาณ หมายถึง ส่วนของจิตที่ยังไม่ได้ขัดเกลา เป็นส่วนดั้งเดิมของมนุษย์ที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ดำเนินการโดยอาศัยความต้องการของตัว เป็นต้น กำเนิดของบุคลิกภาพซึ่งติดตัวมาแต่กำเนิด และเป็นแรงขับของสัญชาตญาณพื้นฐาน มุ่งให้ได้รับผลประโยชน์ต่อตนเองคือความพึงพอใจ และความสุขเป็นหลัก (pleasure principle) กระบวนการทำงานของจิตส่วนนี้ ไม่ได้นำเอาเหตุผลและความเป็นจริงอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องแต่เป็นการตอบสนองความต้องการตามสัญชาตญาณ ฟรอยด์เรียกกระบวนการทำงานของจิตส่วนนี้ว่าเป็น “กระบวนการคิดแบบปฐมภูมิ” (primary thinking process) ไม่ได้กลั่นกรองหรือขัดเกลาให้เหมาะสม

2. อีโก (Ego) เรียกอีกอย่างว่า ตัวตนแห่งบุคคลหรือ self เป็นส่วนของจิตใจที่ดำเนินการโดยอาศัยเหตุและผล การเกิดของจิตส่วนนี้จะทำให้ id ถูกผลักดันลงไปสู่จิตใต้สำนึก และเป็นตัวประสานงานระหว่างความต้องการตามสัญชาตญาณกับโลกภายนอกตามหลักแห่งความเป็นจริง (reality principle) การทำงานของจิตส่วนนี้จึงอยู่ในระดับที่บุคคลรู้สึกตัว มีการพิจารณาการกลั่นกรอง เพื่อให้การตอบสนองความต้องการตามแรงขับของ id อยู่ในขอบเขตของความเหมาะสมตามมาตรฐานของสังคม จึงเรียกกระบวนการคิดในลักษณะนี้ว่าเป็น “กระบวนการคิดแบบทุติยภูมิ” (secondary thinking prices)

ฟรอยด์อธิบายว่า การพัฒนาของ ego ครอบคลุมหน้าที่ต่อไปนี้

- หน้าที่การควบคุมการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อต่าง ๆ
- เรียนรู้ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
- ความทรงจำต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญช่วยให้การตัดสินใจต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ

เป็นไปได้เหมาะสมขึ้น

- การพัฒนาเรื่องอารมณ์ สามารถควบคุมอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม
- การพัฒนาในด้านความคิดซึ่งเริ่มต้นจากการลงเลาะระหว่างแรงกระตุ้นของ

สัญชาตญาณและพฤติกรรมที่กระทำ เมื่อมีการลงเลาะก็จะทำให้เกิดการรื้อในการตอบสนองความต้องการของสัญชาตญาณ ประสบการณ์ดังกล่าวนี้จะพัฒนาจากกระบวนการคิดแบบปฐมภูมิ คือขาดการกลั่นกรอง มาเป็นการพิจารณาโดยละเอียด คือกระบวนการคิดแบบทุติยภูมิ สามารถระบอความต้องการจนกระทั่งได้เวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสม เช่นการที่เด็กปวดปัสสาวะแล้วสามารถจะออกไปถ่ายที่ห้องน้ำได้ เป็นต้น

3. ซุปเปอร์อีโก (Superego) หรือมโนธรรม เป็นส่วนของจิตใจที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ถูกฝึก ตามศีลธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศาสนา แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

3.1 มโนธรรม (conscience) เกิดจากการอบรมสั่งสอนของพ่อ แม่ หรือผู้เลี้ยงดูเด็ก เป็นการสอนทั้งทางตรงและทางอ้อมให้แก่เด็ก เช่น สอนว่าอะไรไม่ควรทำ ถ้าทำผิดก็จะถูกลงโทษ หรือการที่เด็กได้เห็นการกระทำของพ่อแม่ ผู้ใกล้ชิด และจากสังคมอยู่เสมอ ก็เป็นการปลูกฝัง โดยเด็กได้รับประสบการณ์จากสิ่งที่เหล่านี้ ซึ่งเรียกว่าเป็นการเก็บสะสมในสิ่งที่ต้องมาติดตัวมาตลอด เมื่อโตขึ้นถ้าทำอะไรขัดกับมโนธรรมจะก่อให้เกิดความรู้สึกผิด (guilt feelings)

3.2 อุดมคติแห่งตน (ego-ideal) เกิดจากการอบรมสั่งสอนของพ่อ แม่ และผู้อื่นเช่นกัน เป็นการสอนว่าอะไรควรทำ และอะไรไม่ควรกระทำ เมื่อโตขึ้นถ้าทำตามอุดมคติแห่งตนจะก่อให้เกิดความรู้สึกภูมิใจ และความภาคภูมิใจ (pride) ส่วนสำคัญของซูปเปอร์อีโก (superego) เกิดขึ้นในตอนปลายของระยะปม องค์พิศ (oedipal phase) เมื่อเด็กอายุประมาณ 5-6 ปี เด็กจะพยายามรับเอามาตรฐานทางศีลธรรมและอุดมคติจากพ่อแม่เข้ามาไว้ในตน พยายามซึมซับสิ่งเหล่านี้จนกลายเป็นคุณธรรมของตนเอง และเชื่อว่าซูปเปอร์อีโก จะค่อนข้างสมบูรณ์เมื่ออายุประมาณ 9-10 ปี ถึงแม้ว่าหลังจากนี้ไปแล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงได้ในวัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ตามสมควร (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547, น. 57-58)

ทฤษฎีการลงโทษ (Theories of Punishment)

ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ (2546, น. 3-4) Edwin Sutherland และ Donald Cressey (1978, p. 358 quoted in Sue Titus Reid, 1981, pp. 22-24) กล่าวไว้ในหนังสืออาชญาวิทยาของเขาว่า ทฤษฎีการลงโทษนั้นสามารถอธิบายได้ทั้งในแง่ของวัฒนธรรม แง่ของสังคมวิทยา และแง่ของจิตวิเคราะห์ ดังนี้

1. ในแง่ของวัฒนธรรม ได้แก่ ทฤษฎีความสอดคล้องทางด้านวัฒนธรรม (Cultural Consistency) ซึ่งกล่าวว่า วิธีการและความรุนแรงในการลงโทษจะขึ้นอยู่กับพัฒนาการของวัฒนธรรมในช่วงเวลานั้น ๆ เมื่อสังคมขณะนั้นเห็นว่าสมาชิกยำเกรงกับการทำให้เกิดความเจ็บปวดทางกายภาพ ก็จะนำการลงโทษเนื้อตัวร่างกายมาใช้ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปโดยให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีและความเสมอภาคส่วนบุคคล การพัฒนารูปแบบของการพิจารณา

พิพาทก็เกิดขึ้น เช่นเดียวกับการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดเกิดขึ้นเมื่อสังคมให้ความสำคัญกับการรักษาฟื้นฟูคนไข้

ทฤษฎีความสอดคล้องทางวัฒนธรรมเห็นว่า ลักษณะทางวัฒนธรรมปัจจุบันให้ความสำคัญกับเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น จึงถือว่าการจำคุกเป็นรูปแบบการลงโทษที่รุนแรง เพราะเป็นการตัดเสรีภาพของบุคคลนั้น

2. ในแง่ของสังคมวิทยา ได้แก่ ทฤษฎีโครงสร้างทางสังคม (Social-Structure Theory) เห็นว่า การลงโทษมีความเกี่ยวพัน กับลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชุมชนนั้น เช่น ในสังคมเดิมที่เน้นความสำคัญของแรงงาน การลงโทษจะไม่รุนแรง เพราะต้องการนำแรงงานจากนักโทษไปใช้ หากมีสังคมนั้นมีแรงงานเพียงพอแล้ว โทษจะรุนแรงมากขึ้นหรือถึงขั้นประหารชีวิต ทฤษฎีดังกล่าวยังอธิบายด้วยว่า การลงโทษกับชนชั้นมีความสัมพันธ์กัน ในสังคมที่มีชนชั้นกลางค่อนข้างต่ำ ก็จะไม่มีการลงโทษที่รุนแรง

3. ในแง่ของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytical Theory) ได้แก่ ทฤษฎีหลักการความผิดแก่ผู้อื่น (Scapegoat Theory) (ทฤษฎีแพะรับบาป-ผู้ศึกษา) ซึ่ง Sigmund Freud อธิบายว่า มนุษย์มีพฤติกรรมก้าวร้าวและเห็นแก่ตัวเป็นปกตินิสัย การก่ออาชญากรรมเป็นพฤติกรรมอันเนื่องมาจากสัญชาตญาณก้าวร้าวดั้งเดิมของแต่ละคนนั่นเอง ดังนั้นการใช้กระบวนการใด ๆ ลงโทษผู้กระทำผิดย่อมเป็นการแสดงออกซึ่งสภาวะจิตที่มุ่งประทุษร้ายอาชญากรอย่างรุนแรงและอย่างฉับพลัน เพื่อสนองตอบต่อความโกรธแค้นหรือก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่สังคม เพราะฉะนั้น การลงโทษตามทฤษฎีนี้จึงมุ่งให้เกิดความเสียหายต่อผู้กระทำมากกว่าการแก้ไขพฤติกรรม ดังที่ Karl Menninger นักจิตวิทยาและนักอาชญาวิทยากล่าวไว้ว่า “การที่สังคมมีความกระตือรือร้นที่จะลงโทษผู้กระทำผิดนั้น โดยแท้จริงแล้วก็คือ การแสดงออกซึ่งสัญชาตญาณก้าวร้าวดั้งเดิมของมนุษย์ส่วนหนึ่ง” (ประเสริฐ เมฆมณี, 2523, น. 71-75)

วัตถุประสงค์ของการลงโทษ (Objective of Punishment)

นัทธี จิตสว่าง (2541, น. 23-29) เมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้นในสังคม สังคมจะต้องหาวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งในการจัดการกับคนที่ทำผิด ละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคม เพราะหากสังคมไม่จัดการกับคนที่ทำผิดก็เท่ากับว่าสังคมยอมรับการกระทำผิดดังกล่าว แต่การที่สังคมจะจัดการกับคนที่ทำผิดอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อของสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัยเกี่ยวกับสาเหตุของการกระทำผิด และเหตุผลที่จะต้องจัดการหรือปฏิบัติกับคนที่ทำผิด ซึ่งจะเปลี่ยนไปตามยุค

ตามสมัย ตามสถานการณ์ของแต่ละยุค โดยสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยจะมีจุดเน้นในวัตถุประสงค์และวิธีการที่จะปฏิบัติต่อคนที่ทำผิดหรือการลงโทษผู้กระทำผิดที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ในการปฏิบัติหรือการลงโทษผู้กระทำผิดที่เกิดขึ้นในยุคต่าง ๆ ที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันพอสรุปได้ดังนี้คือ

1. การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน (Retribution)
2. การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence)
3. การลงโทษเพื่อตัดโอกาสกระทำผิด (Incapacitation)
4. การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation)

วัตถุประสงค์ในการลงโทษทั้ง 4 ประการ เป็นความคิดหรือความเชื่อของสังคมในยุคต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากวิธีการปฏิบัติตนหรือการลงโทษผู้กระทำผิด อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ในการลงโทษทั้ง 4 ข้อนี้ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน หากแต่จุดเน้นได้เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์

1. การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน (Retribution)

การลงโทษเพื่อเป็นการแก้แค้นทดแทนเป็นวัตถุประสงค์ในการลงโทษที่เก่าแก่ มีมาตั้งแต่สมัยที่มนุษย์ยังเป็นสังคมป่าเถื่อน รูปแบบการลงโทษก็จะมีลักษณะรุนแรง ป่าเถื่อน เช่น การตัดอวัยวะ การเฆี่ยนตี ทรมาน และการประหารชีวิต แต่การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนก็เป็นวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับความรู้สึกของผู้เสียหายและประชาชนโดยทั่วไปที่ต้องการจะเห็นคนที่ทำร้ายผู้อื่นได้รับผลร้ายเช่นกัน เป็นการลงโทษที่ชดเชยและให้สาสมกับความผิดเพื่อให้เกิดความยุติธรรม ตามหลัก “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” (An eye for an eye, a tooth for a tooth)

2. การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence)

แนวคิดของวัตถุประสงค์ของการลงโทษแบบนี้ เป็นผลมาจากแนวความคิดของสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิม (Classical School) ซึ่งเชื่อว่าการกระทำผิดเกิดขึ้นจากคนไม่เกรงกลัวกฎหมายหรือการบังคับใช้กฎหมายอ่อนแอ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีเหตุมีผล และมีเจตจำนงอิสระ (Free Will) ที่จะเลือกหรือไม่เลือกทำอะไรก็ได้ โดยเลือกทำสิ่งที่จะทำให้ตนเองได้รับประโยชน์และพอใจ แต่ไม่เลือกทำสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์และความเจ็บปวด มนุษย์จึงต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง การทำความผิดจึงเกิดจากการเลือกกระทำของเขาเองเนื่องจากเห็นว่าได้ประโยชน์มากกว่าจึงกล้าเสี่ยงทำผิด การลงโทษจึงควรมีขึ้นเพื่อป้องกันการทำความผิด โดยการทำให้ผู้กระทำผิดรู้สึกว่าการกระทำผิดก่อให้เกิดความเจ็บปวดและไม่ก่อให้เกิด

ผลดีเลย เมื่อมนุษย์ได้รับความเจ็บปวดจากการกระทำความผิดมากกว่าได้รับความพอใจแล้ว เขาก็จะหลีกเลี่ยงที่จะกระทำผิด

แนวความคิดของสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิมเน้นการลงโทษเพื่อป้องกันอาชญากรรมหรือข่มขวัญยับยั้งไม่ให้เกิดการกระทำผิดขึ้นอีกในอนาคต ซีชาร์ เพ็คคาเรีย กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า การลงโทษต้องมุ่งผลในการป้องกัน ซึ่งผลของการลงโทษก่อให้เกิดการข่มขวัญยับยั้ง 2 ลักษณะ คือ การข่มขวัญยับยั้งโดยทั่วไป (General Deterrence) และการข่มขวัญยับยั้งเฉพาะราย (Special Deterrence)

2.1 การข่มขวัญยับยั้งโดยทั่วไปเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อข่มขวัญหรือป้องกันไม่ให้คนอื่นในสังคมกระทำผิดแบบเดียวกัน เพราะเกรงกลัวต่อการลงโทษ เช่น การลงโทษจำคุกจะทำให้คนทั่วไปเห็นว่าทำผิดแล้วต้องติดคุก ต้องลำบาก ทำให้เกิดความเกรงกลัวไม่กล้าทำผิดเพราะเห็นแบบอย่าง

2.2 การข่มขวัญยับยั้งเฉพาะรายเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อให้ผู้กระทำผิดนั้นเข็ดกลัวต่อการลงโทษ และไม่กลับมากระทำผิดซ้ำขึ้นอีก เนื่องจากได้รู้รสของความยากลำบากหรือ ความเจ็บปวดจากการถูกลงโทษ เป็นผลให้ต้องไตร่ตรองในการกระทำผิดว่า จะคุ้มค่าหรือไม่กับความเจ็บปวดที่เคยได้รับมา

3. การลงโทษเพื่อตัดโอกาสกระทำผิด (Incapacitation)

การป้องกันสังคมหรือการตัดโอกาสกระทำผิดนี้ มีหลักการว่า อาชญากรรมย่อมไม่เกิดขึ้นถ้าไม่มีอาชญากรหรืออาชญากรไม่มีโอกาสที่จะทำผิด การลงโทษเพื่อเป็นการตัดโอกาสกระทำผิดมีวัตถุประสงค์ที่คล้ายกับวัตถุประสงค์ของการลงโทษเพื่อข่มขวัญยับยั้ง คือ เพื่อการป้องกันอาชญากรรม แต่แตกต่างกันว่าตามหลักการของการลงโทษเพื่อการข่มขวัญยับยั้งมุ่งให้เกิดความเกรงกลัวไม่กระทำผิดขึ้นอีก ส่วนการลงโทษเพื่อการตัดโอกาสมุ่งป้องกันการกระทำผิดซ้ำโดยการทำให้เขาหมดโอกาสที่จะกระทำผิดขึ้นได้ ซึ่งวิธีการที่จะขจัดผู้กระทำผิดอาจทำได้โดยการเนรเทศเพื่อป้องกันสังคมจากอาชญากร โดยการกักขังอาชญากรไปอยู่ที่อื่นเพื่อให้สังคมปลอดภัย

4. การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด (Rehabilitation)

แนวความคิดเกี่ยวกับการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดเป็นแนวคิดของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยม (Positive School) ซึ่งเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับเจตจำนงกำหนด (Determinism) กล่าวคือ การกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดจากปัจจัยต่าง ๆ มนุษย์ไม่สามารถเลือกกระทำได้อย่างอิสระ ใช้เหตุผลในการเลือก แต่มนุษย์ถูกกดดันหล่อหลอมจากสิ่งแวดล้อม

และปัจจัยต่าง ๆ จนมีบุคลิกภาพที่บกพร่องและหันไปสู่การกระทำผิด ดังนั้น การกระทำของมนุษย์เป็นผลมาจากปัจจัยหลายอย่างร่วมกัน ได้แก่ ปัจจัยทางจิตวิทยา ปัจจัยทางชีวภาค และปัจจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยเหล่านี้อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ ดังนั้น การกระทำผิดจึงเกิดจากปัจจัยหลายอย่างร่วมกันด้วย ซึ่งอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล การลงโทษจึงไม่ควรมุ่งเน้นที่การกระทำผิดเป็นหลัก แต่ควรพิจารณาจากสาเหตุที่ทำให้เกิดการกระทำผิดและการแก้ไขไปที่สาเหตุนั้น

การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด จึงเน้นที่ตัวผู้กระทำผิดมากกว่าการกระทำผิด โดยการเน้นการศึกษาผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคลหรือการจำแนกลักษณะเพื่อหาสาเหตุการกระทำผิดและแนวทางแก้ไข ทั้งนี้เพราะสังคมจัดให้มีการลงโทษขึ้นก็เพื่อเปิดโอกาสให้สังคมได้แก้ไขผู้กระทำผิด ดังนั้น ระยะเวลาของการลงโทษจำคุกขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้กระทำผิดที่จะแก้ไขตนเอง เช่น ผู้ต้องขังคดีฆ่า อาจได้รับการปล่อยตัวก่อนผู้ต้องขังคดีลักทรัพย์ที่กระทำผิดซ้ำซาก ถ้าผู้ต้องขังคดีฆ่าสามารถสำนึกผิดและมีพฤติกรรมตามที่ต้องการและมีแนวโน้มว่าจะไม่กระทำผิดซ้ำอีก

แนวคิดเกี่ยวกับระบบเรือนจำ/ทัณฑสถาน

ผลกระทบของการถูกจองจำต่อผู้ต้องขัง

เกรแฮม ไชคิส (Gresham sykes) เป็นคนแรกที่ได้ศึกษาถึงผลกระทบของการจองจำต่ออย่างจริงจัง โดยได้เรียกผลกระทบดังกล่าวว่าเป็น “ความเจ็บปวดของการถูกจองจำ”

ไชคิส ได้กล่าวถึงการถูกจำกัดในด้านต่างๆ ของผู้ต้องขัง ซึ่งก่อให้เกิดความกดดันและ เป็นความเจ็บปวดของการจองจำ การถูกจำกัดดังกล่าวมีอยู่ 5 ประเภทด้วยกัน คือ (พัฒนาพัชพัฒนกุล, 2533, น. 32-33)

ก. ปัญหาเกี่ยวกับการถูกจำกัดด้านเสรีภาพ การสูญเสียเสรีภาพ เป็นสภาพความกดดันประการแรก ที่ผู้ต้องขังประสบเมื่อถูกจองจำ เพราะเมื่อผู้ต้องขังถูกส่งเข้าเรือนจำก็หมายความว่าเขาจะถูกจำกัดให้อยู่ในเรือนจำไม่สามารถที่จะไปไหนมาไหนได้ การถูกจำกัดด้านเสรีภาพนี้ นอกจากจะถูกจำกัดการเคลื่อนไหวมิให้ออกนอกเรือนจำแล้ว ยังหมายถึง การถูกจำกัดภายในเรือนจำ อีกด้วยผู้ต้องขังจะไม่สามารถเดินจากแดนหนึ่งไปยังอีกแดน หรือจากตึกหนึ่งไปยังอีกตึกหนึ่งได้ตามใจชอบ นอกจากนี้การถูกจองจำในเรือนจำ ยังหมายถึงการถูกตัดขาดจาก

ครอบครัว และญาติมิตรอีกด้วย โดยที่การแยกจากกันนี้ มิใช่เป็นการแยกจากกันธรรมดา แต่เป็นการแยกจากญาติมิตร ในฐานะของผู้ทำผิดกฎหมายและถูกลงโทษ และด้วยเหตุนี้เอง ไซคิส เน้นว่า สิ่งที่ทำให้ความเจ็บปวดมากที่สุดก็คือความจริงที่ว่า การถูกจองจำเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการถูกปฏิเสธจากสังคม ผู้ต้องขังจะถูกปฏิเสธจากสังคมภายนอก และถูกตีตราว่าเป็นนักโทษ ตั้งแต่ที่เข้ามาอยู่ในเรือนจำ ซึ่งผู้ต้องขังจะต้องตัดผมสั้น แต่งชุดนักโทษมีเลขประจำตัว และทำความเข้าใจกับเจ้าพนักงาน ทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกว่าตนนั้นได้สูญเสียสถานภาพของสมาชิกในสังคม และสถานภาพของคนธรรมดาไป สภาพดังกล่าวเป็นผลมาจากการถูกจำกัดด้านเสรีภาพเป็นส่วนสำคัญของมนุษย์ และเป็นผลให้ผู้ต้องขังได้รับความกดดันอย่างมาก

ข. ปัญหาเกี่ยวกับการถูกจำกัดด้านเครื่องอุปโภค บริโภค และบริการ

ในเรือนจำ ผู้ต้องขังจะได้รับการตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานด้านวัตถุ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่หลับนอน ซึ่งคนโดยทั่วไปอาจจะคิดว่า ผู้ต้องขังยังได้เปรียบคนจนในสังคมภายนอกในเรื่องเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม ไซคิส ได้ชี้ให้เห็นว่าผู้ต้องขังนั้นถูกจำกัดสิทธิในการที่จะ “เลือก” พวกเขาไม่มีสิทธิที่จะดื่มสุรา หรือสูบบุหรี่ได้ตามใจชอบ พวกเขาไม่มีสิทธิที่จะกระทำการใด ๆ ในสิ่งที่เขาชอบ ไม่มีการพักผ่อนเป็นส่วนตัว ไม่มีเครื่องใช้อุปกรณ์เป็นของตนเอง พวกเขาไม่มีแม้กระทั่ง “เวลา” ที่เป็นของตัวเองที่จะเลือกทำในสิ่งที่เขาชอบเหมือนดังเช่นที่พวกเขาเคยมีเมื่ออยู่นอกเรือนจำ การถูกจำกัดในการรับบริการ และเลือกเครื่องอุปโภคบริโภค เช่นนี้ทำให้พวกเขามองตนเองว่าเป็นผู้สูญเสียโดยเฉพาะการสูญเสียสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลไป ในขณะที่สิ่งที่มีอยู่ในตัวเขาคือ “แรงงาน” กลับถูกรัฐนำไปใช้ภายใต้ชื่อที่เรียกว่า “การฟื้นฟูแก้ไขอาชญากรรม” สถานการณ์ดังกล่าวนี้จึงเป็นความกดดัน และเจ็บปวดอีกประการหนึ่งที่ผู้ต้องขังได้รับ

ค. ปัญหาเกี่ยวกับการถูกจำกัดด้านความสัมพันธ์ทางเพศ

การถูกจองจำ หมายถึง การที่ผู้ต้องขังต้องถูกตัดขาดจากเพศตรงข้าม โดยเฉพาะการถูกตัดขาดจากการมีเพศสัมพันธ์และการคบหาสมาคมกับเพศตรงข้าม ติดต่อกันเป็นเวลานานจึงทำให้ผู้ต้องขังได้รับความกดดัน

ง. ปัญหาเกี่ยวกับการถูกจำกัดด้านอิสรภาพ

ผู้ต้องขังได้รับความกดดันจากการถูกจำกัดด้านอิสรภาพ เพราะพวกเขาต้องการอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ และคำสั่งของเจ้าพนักงานที่คอยควบคุมการเคลื่อนไหวของพวกเขาอยู่ทุกเวลา การตรวจตราเฝ้าดูทุกฝีก้าว การตรวจจดหมาย การกำหนดให้กินเป็นเวลา นอนเป็นเวลา การเข้าแถวไปทำงาน และการห้ามนำอาหารเข้าไปในห้องนอน เป็นต้น กฎเกณฑ์และคำสั่งเหล่านี้ทำให้พวกเขารู้สึกว่าถูกจำกัด อิสรภาพ แต่สิ่งที่ทำให้พวกเขาเกิดความกดดันก็คือ การไม่มีเหตุผล

ของกฎเกณฑ์ หรือระเบียบต่าง ๆ ในหลาย ๆ เรื่อง ซึ่งจะหาคำอธิบายไม่ได้ และเจ้าหน้าที่ก็มักจะปฏิเสธที่จะอธิบาย คำตอบที่ผู้ต้องขังจะได้รับก็คือ “มันเป็นกฎของเรือนจำ” ผู้ต้องขังไม่ทราบว่าจะทำไมจดหมายถึงล่าช้า ทำไมสิ่งของที่ส่งมาถึงไม่ได้รับ และทำไมถึงต้องมีกฎเกณฑ์เรื่องนั้นเรื่องนี้ ผลก็คือ ผู้ต้องขังจะเกิดความรู้สึกว่า ตัวเขาถูกจำกัดทุกสิ่งทุกอย่างและทำให้เกิดความรู้สึกสิ้นหวังอ่อนแอ และช่วยตัวเองไม่ได้ นับเป็นความกดดันทางจิตใจที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดมากกว่าความกดดันทางร่างกายเสียอีก

๑. ปัญหาเกี่ยวกับการถูกจำกัดด้านความปลอดภัย

การที่ผู้ต้องขังอยู่รวมกับผู้ต้องขังอื่นๆ ซึ่งแต่ละคนมีประวัติอาชญากรรมร้ายๆ มาทั้งสิ้น ทำให้เกิดความวิตกกังวลว่าตนอาจจะถูกกลั่นแกล้ง ลักขโมย ทำร้าย ฆาตกรรม หรือข่มขืนได้สักวันหนึ่ง พวกเขาารู้ตัวว่าในวันหนึ่งข้างหน้าพวกเขาจะต้องถูก “ทดสอบ” จากพวกเจ้าถิ่นหรือจากคนเก่าว่า จะอยู่ในคุกต่อไปในฐานะผู้เข้มแข็งหรือผู้อ่อนแอ ในบรรยากาศของการแข่งขันกันเป็นเจ้าในเรือนจำ ผู้ชนะใช้กำลังข่มขู่ผู้แพ้ หรือผู้อ่อนแอกว่า ในขณะที่เจ้าหน้าที่จะให้การดูแลไม่ทั่วถึง จึงทำให้ผู้ต้องขังเกิดความวิตกกังวลว่าสักวันหนึ่ง เขาจะต้องประสบกับการทำทนาย พวกเขาจะรู้สึกว่าพวกเขาได้สูญเสียหลักประกันในด้านความปลอดภัยไปแล้ว

ปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัว

การที่ผู้ต้องขังถูกควบคุมตัวอยู่ในเรือนจำนั้น นอกจากจะถูกจำกัดความต้องการด้านต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว ยังต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เป็นสังคมใหม่ในเรือนจำ ซึ่งมีความแตกต่างจากสภาพแวดล้อมของสังคมภายนอกโดยสิ้นเชิง ทำให้เกิดปัญหาในการปรับตัวของผู้ต้องขังจะต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในเรือนจำ เพื่อให้ตนเองสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

ปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพจิต

องค์การอนามัยโลก ได้ให้ความหมายของสุขภาพจิตไว้ว่า ผู้มีสุขภาพจิตดีนั้นมิได้หมายถึงเพียงว่า บุคคลนั้น ๆ ปราศจากอาการโรคจิต โรคประสาทที่เห็นได้ชัดเจนเท่านั้น แต่จะสามารถปรับตัวมีความสุขอยู่กับสิ่งแวดล้อมได้ดี มีสัมพันธภาพอันดีงามกับบุคคลอื่น มีชีวิตอยู่ได้ด้วยความสะดวกสบายมีสมดุล สามารถสนองความต้องการของตนในโลกที่เปลี่ยนแปลงได้โดยไม่มีข้อขัดแย้งในจิตใจของตนเอง

ไซเคิล (Sykes) ได้กล่าวว่า การที่ผู้ต้องขังถูกจองจำนั้นนอกจากจะได้รับความเจ็บปวดทางด้านร่างกาย อันเนื่องจากการถูกจำกัดความต้องการด้านต่าง ๆ แล้ว ยังก่อให้เกิดความเจ็บปวดด้านจิตใจ เปื่อหน่าย เหน็ดเหนื่อย และเกิดความเครียดในใจ จนทำให้ผู้ต้องขังหาทาง

ออกในการปรับตัว เพื่อที่จะระบายความเจ็บปวดดังกล่าว โดยการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ต้องขังให้สอดคล้องไปกับข้อจำกัดต่าง ๆ ของเรือนจำ

นอกจาก ซายคีส (Sykes) แล้ว เออร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman) ก็เป็นผู้หนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของระบบเรือนจำต่อผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นผลกระทบที่ก่อให้เกิดความกดดันทางด้านจิตใจอย่างรุนแรง กอฟฟ์แมน ได้ให้ทัศนะว่า เรือนจำเป็นสถาบันเบ็ดเตล็ดที่สามารถทำลายปัจเจกภาพของผู้ต้องขังที่ถูกส่งเข้าไป เพราะเมื่อถูกส่งเข้าไปในเรือนจำผู้ต้องขังจะรู้สึกว่าเขาจะสูญเสียศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ซึ่งเคยมีอยู่ในขณะที่อยู่สังคมภายนอกไปจนหมดสิ้น ทั้งนี้โดยผู้ต้องขังแต่ละคนจะเผชิญกับภาวะการสูญเสียในสิ่งที่เคยมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียในเสรีภาพ อิสระภาพ และสิทธิต่าง ๆ ที่เคยมี ผู้ต้องขังจะถูกจำกัดการเคลื่อนไหวในเรือนจำไม่สามารถไปไหนมาไหนได้ตามความพอใจ การผ่านจากตึกหนึ่ง จะต้องผ่านการตรวจค้น การเคลื่อนไหวใด ๆ ของพวกเขาจะอยู่ในสายตาของเจ้าหน้าที่โดยตลอดเวลา แม้แต่การเข้าห้องส้วมทำให้พวกเขาสูญเสียความเป็นอิสระส่วนตัว ผู้ต้องขังยังไม่มีสิทธิที่จะเลือกรายการอาหารและรสชาติได้ตามความพอใจ พวกเขาได้เพียงแต่มีอาหารทานไปวัน ๆ เท่านั้น นอกจากนี้ผู้ต้องขังยังถูกตัดสัมพันธ์กับโลกภายนอก ขาดการติดต่อจากญาติมิตรและครอบครัว ทำให้รู้สึกโดดเดี่ยวในขณะที่การติดต่อสื่อสารต้องผ่านการตรวจ ทำให้พวกเขาหมดโอกาสที่จะดำเนินชีวิตเหมือนก่อน ที่สำคัญก็คือ ผู้ต้องขังจะถูกตีตราว่าเป็น “นักโทษ” นับตั้งแต่การที่ถูกตรวจค้นร่างกายอย่างละเอียดในวินาทีแรกที่เข้าเรือนจำ การสวมใส่เครื่องแบบของนักโทษการถูกตัดผมและถูกกำหนดให้มีหมายเลขแทนชื่อ ทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกว่า สถานภาพเก่าของเขา กำลังถูกเปลี่ยนไปสู่สูญเสียไปพร้อม ๆ กับที่สถานภาพใหม่ของการเป็นนักโทษได้เข้ามาแทนที่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีผลกระทบทางด้านจิตใจของผู้ต้องขังเป็นอย่างมาก

แนวความคิดของกอฟฟ์แมน เกี่ยวกับการเปลี่ยนสถานภาพหรือการสูญเสียสถานภาพของผู้ต้องขังสอดคล้องกับความคิดของ ฮาร์โรลด์ การ์ฟิงเกล (Harold Garfinkel) ซึ่งได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมลดสถานภาพ (Status Degradation Ceremonies) ไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1956 โดย การ์ฟิงเกล เสนอความคิดว่า การจองจำเป็นกระบวนการของพิธีการลดสถานภาพของผู้ต้องขัง ซึ่งพิธีการดังกล่าวนี้จะทำหน้าที่ 2 ประการ คือ ทำลายเอกลักษณ์ที่มีมาก่อนของผู้ต้องขัง และหยิบบัญชีเอกลักษณ์ใหม่ที่มีลักษณะต่ำต้อยกว่าเดิม ต่อมา ริชาร์ด โคลเวิร์ด ได้ขยายแนวความคิดของการ์ฟิงเกลในเรื่องนี้ต่อไปอีกโดยได้ชี้ให้เห็นว่า พิธีกรรมนี้เริ่มต้นตั้งแต่ที่ผู้กระทำความผิดถูกตำรวจจับ โดยเฉพาะเมื่อผู้กระทำความผิดถูกส่งเข้าเรือนจำ สิ่งที่ผู้ต้องขังต้องประสบก็คือการถูกประณาม การถูกลดค่าของความเป็นมนุษย์ ด้วยวิธีการต่าง ๆ

จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม จนทำให้ผู้ต้องขังตกอยู่ในฐานะที่ต่ำต้อยทางสังคมมากที่สุด ความกดดันที่ผู้ต้องขังได้รับจากพิธีกรรมดังกล่าวนี้เองเป็นผลให้ผู้ต้องขังสร้างวัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขังขึ้นมาเป็นเกราะกำบังความกดดันเหล่านั้น ซึ่งเช่นเดียวกับแนวคิดของ ไซคิส และ เมสซิงเจอร์ ที่อธิบายถึงกระบวนการในการที่ผู้ต้องขังถูกลดสถานภาพว่าเป็นการทำลายอีโก้ของผู้ต้องขังจนทำให้ผู้ต้องขังหาทางออกในการบรรเทาความเจ็บปวดที่ได้รับ ในขณะที่ กอร์ดอน เทสเลอร์ (Gordon Trasles) เน้นว่าการปฏิบัติของผู้คุมต่อผู้ต้องขังนั้นไม่ว่าจะเป็นการพูดจา การบังคับควบคุม หรือ การตรวจค้น เป็นการตอกย้ำ การลดสถานภาพทางสังคมของผู้ต้องขังอยู่ตลอดเวลา นัทธี จิตสว่าง (2541, น. 10-14 อ้างถึงใน สมพล พงษ์พิพัฒน์, 2523, น. 23-24)

การที่ผู้ต้องขังจำนวนเป็นร้อยเป็นพันมาอยู่รวมกันในสถานที่เดียวกัน กินด้วยกัน ทำงานด้วยกัน อาศัยอยู่ในสถานที่เดียวกันเป็นเวลานาน จนก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น “สังคมย่อยๆ” ของผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นสังคมที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากสังคมภายนอก เพราะสังคมในเรือนจำประกอบไปด้วยวัฒนธรรมและระบบค่านิยมของผู้ต้องขังที่จะส่งผลต่อการปรับตัวของผู้ต้องขังในเรือนจำ ตลอดจนการกลับเข้าสู่สังคมภายนอกหลังการพ้นโทษ (นัทธี จิตสว่าง, 2541, น. 101)

ผู้ต้องขังเหล่านี้ต่างมีบุคลิกลักษณะ ความคิด ทัศนคติ และค่านิยมแตกต่างกันไปต้องมาอยู่รวมกันในสถานที่เดียวกัน บรรยากาศและสภาพแวดล้อมเดียวกันนี้ ย่อมเกิดการเรียนรู้ พฤติกรรมซึ่งกันและกัน การผสมผสานลักษณะเฉพาะตัว ก่อให้เกิดการปรับตัวเข้ากับสังคมภายในเรือนจำ และเกิดเป็นสังคมและวัฒนธรรมใหม่ของผู้ต้องขัง

วัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขัง

วัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขัง เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวของผู้ต้องขัง เพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ และเพื่อนสมาชิกในสังคมใหม่ การที่บุคคลจำนวนมากที่มีความหลากหลายแตกต่างกัน ต้องถูกนำมาจำกัดอิสรภาพอยู่ในสถานที่เดียวกันภายใต้สภาพแวดล้อมเดียวกัน เป็นเวลานานย่อมก่อให้เกิดแบบแผนพฤติกรรม ความคิด และค่านิยมที่เป็นกลาง และได้รับการยอมรับเพื่อยึดถือปฏิบัติร่วมกัน การอธิบายเพื่อทำความเข้าใจระบบการอยู่ร่วมกันของผู้ต้องขังไม่สามารถใช้รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งมาเป็นคำตอบได้อย่างชัดเจนตรงตัว เนื่องจากมีความไม่แน่นอนขององค์ประกอบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมในเรือนจำ ในสภาวะที่แตกต่างกัน บุคลิกลักษณะเฉพาะตัว การรับรู้และการตอบสนองต่อสถานการณ์ที่แตกต่างกันของผู้ต้องขังแต่ละคน ความหลากหลายของการรวมกลุ่ม และวัฒนธรรมย่อยของแต่ละกลุ่มที่บัญญัติกันขึ้น

ด้วยลักษณะความไม่ชัดเจนแน่นอน และมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ทำให้การพิจารณาศึกษาสังคมของผู้ต้องขังไม่อาจพิจารณาในลักษณะสังคมคงที่ได้ การให้ความสนใจ นับแต่จุดเริ่มต้นของกระบวนการ ซึ่งจะเริ่มขึ้นทันทีที่ผู้ต้องขังเข้าเป็นสมาชิกของสังคมเรือนจำจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันในสังคมทั่วไปมนุษย์จะได้รับการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เพื่อรับรู้แบบแผน กฎ ระเบียบและบรรทัดฐาน ตลอดจนบทบาทและหน้าที่ของตนที่พึงประพฤติปฏิบัติได้ในการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ซึ่งมีผลให้สังคมเกิดความสงบเรียบร้อยและเป็นระเบียบ ในสังคมเรือนจำก็เช่นกัน ผู้ต้องขังจะได้รับการขัดเกลาหล่อหลอมให้มีแบบแผนความประพฤติ ความคิด ทศนคติ และค่านิยมตามรูปแบบที่ได้รับการยอมรับ และยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็น “วัฒนธรรม” โดยการขัดเกลาของเรือนจำที่ เคลมเมอร์ เรียกว่า Prisonization นั่นเอง

เคลมเมอร์ ให้ข้อคิดว่าผู้ต้องขังเข้าใหม่จะเริ่มถูกซึมซับโดยวัฒนธรรมของเรือนจำทีละน้อย นับแต่นาทีแรกจนในที่สุดก็จะกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเรือนจำโดยไม่รู้ตัว การเรียนรู้และรับเอาวัฒนธรรมของเรือนจำเข้าเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ได้รับการอธิบายอย่างชัดเจนด้วยทฤษฎีการปรับตัวต่อความกดดันของ ไฮคิส กับ เมสซิงเจอร์ และทฤษฎีการนำเข้าวัฒนธรรมของ เออร์วิน กับ เครสซี ซึ่ง ไฮคิส กับ เมสซิงเจอร์ ได้ศึกษา และพบว่า การถูกส่งเข้าอยู่ในเรือนจำ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้ต้องขังอย่างสิ้นเชิงโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นความเปลี่ยนแปลงของสถานที่กินอยู่หลับนอน การแต่งกาย อาหารการกิน สังคมเพื่อน และแม้แต่เวลาที่เป็นของตัวเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นชีวิตประจำวันที่แตกต่างกันจากชีวิตภายนอกเรือนจำ ทุกประการ ไฮคิส มองว่าความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมดังกล่าวประกอบกับสิ่งใหม่ ๆ ที่ผู้ต้องขังได้เรียนรู้จากสังคมในเรือนจำมีผลกระทบต่องานร่างกายและจิตใจเกิดเป็น “ความเจ็บปวดจากการถูกจองจำ” และมีอิทธิพลที่ทำให้ผู้ต้องขังปรับตัว และเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมที่เคยชินไปสู่แนวทางใหม่ของสังคมเรือนจำ เพื่อลดหรือบรรเทาผลของความเจ็บปวดดังกล่าวอันเป็นสาเหตุให้ผู้ต้องขังสามารถอดทนต่อชีวิตในเรือนจำได้ การปรับตัวและเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมของผู้ต้องขังนี้ ก่อให้เกิดรูปแบบเฉพาะของความคิด ทศนคติ ค่านิยม และแบบอย่างการกระทำขึ้นในสังคมของผู้ต้องขัง ผู้ต้องขังจะสร้างกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีการปลูกฝัง ทศนคติและค่านิยมบางประการเช่น ทศนคติต่อต้านสังคม ต่อต้านเจ้าพนักงาน หรือทศนคติในการก่ออาชญากรรม และแม้แต่กำหนดหรือสร้างรูปแบบของภาษา และการติดต่อสื่อสารเฉพาะที่บุคคลภายนอกสังคมไม่เข้าใจ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็น “วัฒนธรรมย่อย” ที่ผู้ต้องขังสร้างขึ้น

วัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขัง ไม่ได้เป็นผลที่เกิดจากความกดดันของสภาพการถูกคุมขังเพียงอย่างเดียว เออร์วิน และ เครสซี พบว่า การที่ผู้ต้องขังเข้ามาเผชิญกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ในเรือนจำ ทำให้ผู้ต้องขังนำความรู้และประสบการณ์ที่เคยชิน จากภายนอกเรือนจำเข้ามาปรับใช้กับสถานการณ์ในเรือนจำ ผู้ต้องขังจะเลือกยึดถือแบบแผนพฤติกรรมใดขึ้นอยู่กับแนวความคิดในเรือนจำ และแนวทางการดำเนินชีวิต ความคิด ทัศนคติ และค่านิยมที่มีมาก่อนเข้าสู่เรือนจำ

วัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขังจะเป็นสิ่งบ่งบอกถึง แบบแผนพฤติกรรมและบุคลิกลักษณะโดยส่วนรวมของผู้ต้องขัง แต่การรับและเรียนรู้วัฒนธรรมย่อยในเรือนจำของผู้ต้องขังแต่ละคนจะมีปริมาณที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า ผู้ต้องขังมีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้ต้องขังอื่นมากน้อยเพียงใด และระยะเวลาในการถูกคุมขังนั้นยาวนานเพียงใด สแตนตัน วิลเลอร์ ซึ่งให้เห็นว่าผู้ต้องขังเข้าใหม่จะมีการถ่ายทอดค่านิยมและวัฒนธรรม ที่เคยประพฤติปฏิบัติเข้าสู่เรือนจำซึ่งกันและกันในขณะที่อยู่ด้วยกันในศูนย์แรกรับ และจะเพิ่มความโน้มเอียงเข้าหาวัฒนธรรมและกฎเกณฑ์ของเรือนจำมากขึ้น เมื่อผู้ต้องขังเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้คนมากขึ้น เช่น ผู้ต้องขังจะมีความรู้สึกจงรักภักดีต่อสังคมของพวกตนมากกว่าการบริหารเรือนจำ เมื่ออยู่ในเรือนจำนานขึ้น Camey (อ้างถึงใน นัทธี จิตสว่าง, 2541, น. 37-39)

ผู้ต้องขังแต่ละคนจะเข้าสู่เรือนจำด้วยค่านิยมที่ต่างกัน บางคนมีพื้นฐานค่านิยมที่พร้อมจะรับวัฒนธรรมของเรือนจำได้ตลอดเวลา บางคนมีค่านิยมในทางต่อต้าน แม้ว่าในทางปฏิบัติผู้ต้องขังพวกนี้ซึ่งมักจะได้แก่ผู้ต้องขังประเภทฆ่าคนตายเพราะบันดาลโทสะ จะยินยอมปฏิบัติตามกฎ และวัฒนธรรมของเรือนจำ แต่ก็เป็นการปฏิบัติเพียงเพื่อป้องกันตัวเองเท่านั้น โดยแท้จริงพวกนี้จะยังคงยึดมั่นอยู่ในค่านิยมของบุคคลทั่วไปที่ไม่เห็นดีเห็นงามกับการก่ออาชญากรรม อย่างไรก็ตามการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม จะเป็นส่วนสำคัญของการเกิดวัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขัง ซึ่งวัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขังนี้จะเข้ามามีอิทธิพล และเป็นตัวควบคุมแบบแผนการดำรงชีวิตของผู้ต้องขังจะพึงพาได้ ในขณะที่อยู่ในเรือนจำการจำคุกมิได้เป็นการจำกัด หรือตัดขาดความต้องการของผู้ต้องขังในเรื่องสถานะทางสังคม ในทางตรงกันข้ามผู้ต้องขังอาจจะมีรู้สึกต้องการสนับสนุนทางสังคมจากกลุ่มที่คล้ายคลึงกันมากกว่าปกติ เช่น ผู้ต้องขังจะให้ความสนใจกลุ่มเพื่อนด้วยกันมากกว่าจะสนใจว่าตนจะถูกปกครองอย่างไร ดังนั้นการที่ผู้ต้องขังรับเอาวัฒนธรรมของเรือนจำ และวัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขังไปประพฤติปฏิบัติจึงเป็นไปด้วยความสมัครใจ Sue Titus Reid (อ้างถึงใน นัทธี จิตสว่าง, 2541, น. 40)

อย่างไรก็ตาม ไชคีส พบว่า อาจมีผู้ต้องขังบางคนที่รอดพ้นจากอิทธิพลของวัฒนธรรมของผู้ต้องขังไปได้ โดยไชคีส ให้ฉายาผู้ต้องขังเหล่านี้ว่า “Real man” ซึ่งผู้ต้องขังประเภทนี้มักเป็นผู้ต้องขังที่รักษาเกียรติยศความเป็นตัวของตัวเอง มีความผูกพันที่มั่นคงกับสังคมภายนอกเรือนจำและเป็นบุคคลที่สามารถทนต่อสภาพของการจำคุกได้โดยไม่ต้องการสละสถานะใด ๆ ในเรือนจำ Louis P. Carmey (อ้างถึงใน นัทธี จิตสว่าง, 2541, น. 40-41)

แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง

แนวความคิดเกี่ยวกับการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดเป็นแนวคิดของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยม (Positive School) ซึ่งเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับเจตจำนงกำหนด (Determinism) กล่าวคือ การกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดจากปัจจัยต่างๆ มนุษย์ไม่สามารถเลือกกระทำได้อย่างอิสระ ใช้เหตุผลในการเลือกแต่มนุษย์ถูกกดดันหล่อหลอมจากสิ่งแวดล้อมและปัจจัยต่าง ๆ จนมีบุคลิกภาพที่บกพร่องและหันไปสู่การกระทำผิด ได้แก่ ปัจจัยทางจิตวิทยา ปัจจัยทาง ชีวภาค และปัจจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยเหล่านี้อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ ดังนั้น การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู ผู้กระทำผิด จึงเน้นการศึกษาผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคลหรือการจำแนกลักษณะเพื่อหาสาเหตุการกระทำผิดและแนวทางแก้ไข นัทธี จิตสว่าง (2541, น. 29) หรือดังที่ ศาสตราจารย์เรย์มอนด์ ซาโลลเลส เรียกว่า “การลงโทษผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคล” ซึ่งหมายถึงการใช้มาตรการลงโทษให้สอดคล้องกับบุคลิกภาพของผู้กระทำผิดเพื่อมุ่งประโยชน์ในการส่งเสริมให้ผู้กระทำผิดกลับความประพฤติเป็นพลเมืองดี ภายหลังการพ้นโทษไปแล้วเป็นสำคัญ ประเสริฐ เมฆมนณี (2523, น. 68)

การอบรมแก้ไขผู้ต้องขังมีลักษณะที่สำคัญ 2 ลักษณะ คือ นัทธี จิตสว่าง (2541, น. 78-85)

1. การเสริมทักษะในด้านอาชีพ การศึกษาและการอบรมทางศีลธรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักในการอบรมแก้ไขผู้ต้องขังที่ปฏิบัติอยู่ในทุกเรือนจำ
2. การปรับบุคลิกภาพให้สามารถมีภูมิคุ้มกันต่อสิ่งยั่วยุในการกระทำผิด และการปลูกฝังจิตใจที่ดีงาม ไม่คิดที่จะกระทำผิดอีก ซึ่งจะต้องอาศัยเทคนิคหลายทาง เช่น การใช้กระบวนการ กลุ่ม การใช้ความสัมพันธ์กับครอบครัว และการใช้วิธีการทางสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น

ในงานราชทัณฑ์มีการนำ “กลุ่ม” มาใช้เป็นเครื่องมือในการบำบัดแก้ไขผู้กระทำผิด ซึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลของปรัชญาในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดแบบปฏิฐานนิยม เน้นในเรื่องการแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้กระทำผิด พยายามเปลี่ยนเรือนจำหรือทัณฑสถาน ให้เป็นสถานพยาบาลและถือว่าเป็นผู้ที่มีความบกพร่องทางด้านจิตใจหรือบุคลิกภาพจะต้องได้รับการพัฒนาแก้ไข แบ่งประเภทของกลุ่มที่นำมาใช้ในการแก้ไขผู้กระทำผิด ดังนี้

- การให้คำปรึกษาแบบกลุ่ม (Group Counseling)
- กลุ่มแนะแนว (Group Guidance)
- จิตบำบัดแบบกลุ่ม (Group Psychotherapy)
- กลุ่มบำบัด (Group Therapy)

การให้คำปรึกษาแบบกลุ่ม เป็นกระบวนการให้ความช่วยเหลือมุ่งแก้ปัญหาของสมาชิกแต่ละคน โดยอาศัยความสัมพันธ์ภายในกลุ่มที่มีบรรยากาศอบอุ่น มีการยอมรับ มีความไว้วางใจและความเข้าใจซึ่งกันและกัน อันจะทำให้สมาชิกได้พูดถึงตนเองและปัญหาของตนเองออกมา โดยมีเพื่อนสมาชิกช่วยให้กำลังใจและสนับสนุนเกี่ยวกับการจัดการปัญหาของเขา การให้คำปรึกษาแบบกลุ่มที่นำมาใช้ในเรือนจำและทัณฑสถาน มุ่งที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการต่อต้านวัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขังในเรือนจำ โดยการเปิดโอกาสให้เจ้าพนักงานเรือนจำและผู้ต้องขังได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแสดงออกซึ่งปัญหาของฝ่ายผู้ต้องขัง เพื่อลดความขัดแย้งลง นอกจากนี้การให้คำปรึกษาแบบกลุ่มอาจนำไปใช้ในการอบรมแก้ไขผู้ต้องขัง เช่น การให้คำปรึกษาด้านวิชาชีพและการวางแผนการทำงานหรือการลดปัญหาการละเมิดกฎเกณฑ์ของเรือนจำหรือใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าพนักงานเรือนจำกับผู้ต้องขัง สำหรับในกรณีของการพักการลงโทษอาจใช้การให้คำปรึกษาแบบกลุ่มช่วยให้ผู้ที่ได้รับการพักการลงโทษที่อยู่ในระหว่างการควบคุมความประพฤติได้นำปัญหาของแต่ละคนแลกเปลี่ยนกันและรับคำแนะนำร่วมกัน

กลุ่มแนะแนว หรือกลุ่มเพื่อการศึกษา การจัดกลุ่มแนะแนวในงานราชทัณฑ์ เพื่อที่จะให้การศึกษอบรมหรือให้ข้อมูลต่อผู้ต้องขัง หรือเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่ทัณฑสถาน หรือสถานกักและอบรมต้องการ โดยปกติจะใช้กลุ่มแนะแนว เพื่อการแนะนำให้ผู้ต้องขังหรือเด็กและเยาวชนทราบถึงระเบียบข้อบังคับของทัณฑสถาน หรือสถานกักและอบรม โดยเฉพาะในช่วงปฐมนิเทศเมื่อแรกรับ หรือใช้ในการอบรมเกี่ยวกับวิชาชีพ การอบรมทางศีลธรรม และการอบรมทางสังคมอื่น ๆ วิธีการ เช่น การบรรยาย การอภิปราย การเล่นเกมส์ หรือการสนทนาการกลุ่มย่อย

จิตบำบัดแบบกลุ่ม เป็นกลวิธีในการรักษาผู้ที่มีความบกพร่องด้านจิตใจให้เรียนรู้ที่จะจัดการกับพฤติกรรมของเขาให้ลักษณะที่สังคมยอมรับ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าเมื่อใดที่สามารถทำให้บุคคลตระหนักถึงพื้นฐานในส่วนของพฤติกรรมของเขาได้แล้ว ก็จะเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเขาเหล่านั้น จิตบำบัดแบบกลุ่มจัดเป็นกลุ่มพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ (Human Potential Therapy) ซึ่ง Gibbon (1965) ได้แยกแยะประเภทของกลุ่มต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในงานราชทัณฑ์ที่สำคัญ ๆ ก็คือ การบำบัดโดยความจริง (Reality Therapy) และกลุ่ม T.A. กลุ่ม E.S.T และกลุ่ม T.M เป็นต้น

กลุ่มบำบัด มุ่งเน้นในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของสมาชิกทั้งกลุ่มมากกว่าจะเป็นการแก้ปัญหาของสมาชิกแต่ละคน ทั้งนี้โดยอาศัยกระบวนการในการขัดเกลาทางสังคมของกลุ่มเนื่องจากความเชื่อที่ว่าเมื่ออาชญากรเกิดจากการเรียนรู้และการคบหาสมาคมกับอาชญากรด้วยกันเอง และมีการพัฒนาวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มขึ้นมา ดังนั้นการแก้ไขก็อาจทำได้โดยการนำเอาอาชญากร ดังกล่าวไปเข้ากลุ่มของคนดีเพื่อให้ได้คบหาสมาคมและรับเอาวัฒนธรรมย่อยในทางที่ดีของกลุ่ม ประเภทของกลุ่มที่ถูกนำมาใช้แพร่หลายในงานราชทัณฑ์ คือ กลุ่มปฏิสัมพันธ์ตามแนวแนะ (Guided Group Interaction) โดย McCorkle กล่าวว่า กลุ่มลักษณะนี้จะเป็นการจัดให้กลุ่มได้อภิปรายอย่างเป็นอิสระ และเป็นกันเองมีบรรยากาศที่เอื้อต่อการแก้ไขผู้กระทำความผิดให้ยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคม โดยการแสวงหาความพอใจส่วนบุคคลจะมาจากการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมมากกว่าจะมาจากการละเมิดกฎเกณฑ์

กลุ่มและระบบการรวมกลุ่มของผู้ต้องขัง

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมย่อยในเรือนจำอีกประการหนึ่งก็คือ การรวมกลุ่มและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้ต้องขัง ซึ่งเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของผู้ต้องขังด้วยกันเอง และรวมตัวกันเป็นกลุ่มขึ้น การรวมกลุ่มกันจะทำให้ชีวิตในเรือนจำของผู้ต้องขังเป็นสิ่งที่มีความหมายขึ้น เพราะผู้ต้องขังที่เป็นสมาชิกของกลุ่มจะได้รับการยอมรับจากกลุ่ม และใช้กลุ่มเป็นที่ระบายความคับข้องใจของตน ตลอดจนช่วยเป็นเครื่องป้องกันการรังแกจากผู้ต้องขังหรือกลุ่มอื่น ๆ

กลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นของผู้ต้องขัง เรือนจำไม่ได้เกี่ยวข้องในการจัดตั้งขึ้น กลุ่มแต่ละกลุ่มมีผู้นำของกลุ่มเอง ซึ่งอาจไม่ใช่ผู้นำซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่เรือนจำแต่งตั้งก็ได้ เช่น ผู้ต้องขังที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยเหลือ อาจไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ต้องขังอื่น ๆ ให้เป็นหัวหน้าแม้ผู้ช่วยเหลือจะมีอำนาจตามที่ผู้คุมมอบให้ที่จะลงโทษผู้ต้องขังอื่น ๆ ตรงกันข้าม เคลมเมอร์ พบว่าผู้ต้องขังที่มีอิทธิพลจนผู้ต้องขังอื่น ๆ ยอมรับเป็นผู้นำมักจะเป็นผู้ที่ติดคุกมานานและมีประวัติ

ร้ายแรง ตลอดจนสามารถในการใช้กำลัง นอกจากนี้ ชลัค พบว่า ผู้ต้องขังที่ชอบแสดงการต่อต้านเจ้าหน้าที่หรือสังคม มักจะได้รับการยอมรับมากกว่าผู้ต้องขังที่ไม่แสดงออก ที่เป็นเช่นนี้ โคลเวิร์ด กล่าวไว้ เป็นเพราะในเรือนจำผู้ต้องขังจะปฏิเสธอำนาจในการใช้กำลังที่ชอบด้วยกฎหมาย โดยเฉพาะจากผู้คุมแต่จะหันไปยอมรับในอำนาจที่ตรงกันข้ามคือ อำนาจของผู้ต้องขังที่ต่อต้านเรือนจำเท่านั้นเอง ค่านิยมดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นอุปสรรคต่อการควบคุมทางสังคมเรือนจำของทางฝ่ายเจ้าหน้าที่เป็นอย่างมาก ดังนั้นผู้คุมจึงต้องใช้การควบคุมนอกแบบ คือ การให้ผู้ต้องขังควบคุมกันเอง โดยการใช้สิ่งจูงใจ หรือผลประโยชน์เป็นเครื่องตอบแทน ซึ่งอาจจะมีทั้งผลประโยชน์ที่ไม่ขัดด้วยกฎหมาย เช่นการที่ผู้คุมปล่อยให้ผู้ต้องขังที่เป็นผู้ค้าขาย หรือทำผิดกฎระเบียบโดยทำไม่รู้ไม่เห็น เพื่อแลกเปลี่ยนกับการรักษาความสงบเรียบร้อยในเรือนจำ นักทฤษฎีหลายท่านหลายคน เช่น ฟอกซ์ และไรต์ เรียกระบบการพึ่งพากันนี้ว่า “การควบคุมทางสังคมแบบในเรือนจำ” (นัทธี จิตสว่าง, 2541, น. 18-21, 39)

ได้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการนี้ ของผู้ต้องขังและได้พบว่า ผู้ต้องขังมีแนวโน้มที่จะเลือกเพื่อนที่มีบทบาททางสังคม หรือประวัติทางอาชญากรคล้ายคลึงกัน เครสซี พบว่า 40% ของผู้ต้องขังในเรือนจำจะรวมกลุ่มกันอย่างแนบแน่น อีก 40% รวมกลุ่มกันแบบธรรมดา และอีก 20% จะอยู่อย่างอิสระ เช่นเดียวกับ เคลมเมอร์ ที่มีผลการศึกษาเกี่ยวกับการรวมกลุ่มของผู้ต้องขัง ได้แบ่งประเภทกลุ่มผู้ต้องขังออกเป็น 3 ประเภทอย่างหยาบ ๆ คือ กลุ่มปฐมภูมิ กลุ่มกึ่งปฐมภูมิ และพวกไม่มีสังกัดกลุ่ม

กลุ่มปฐมภูมิ เป็นกลุ่มของผู้ต้องขังที่เรียนรู้ในเรือนจำมานาน มีความเข้าใจในชีวิตเรือนจำดี และพร้อมที่จะรวมตัวกับผู้ต้องขังอื่น ๆ เมื่อกลุ่มของพวกนี้รวมตัวกัน สมาชิกของกลุ่มจะมีความผูกพันกันมาก เกิดมีความรู้สึก “เป็นพวกเรา” ความขัดแย้งที่มีระหว่างสมาชิกในกลุ่มจะมีไม่มาก และจะไม่เป็นการขัดต่อความสัมพันธ์ของกลุ่ม

กลุ่มกึ่งปฐมภูมิ เป็นกลุ่มของผู้ต้องขังที่เข้าร่วมกลุ่มโดยจะไม่ผูกพันตนเองกับกลุ่มมากนัก อาจจะมีการใช้สิ่งของร่วมกัน บอกความลับในระดับหนึ่งแต่จะไม่ทุกสิ่งทุกอย่าง และจะไม่คบคนกลุ่มเดียวแต่จะเป็นเพื่อนกับหลาย ๆ กลุ่ม

พวกสุดท้าย เป็นพวกไม่มีสังกัดกลุ่ม คือ จะอยู่อย่างอิสระ พวกนี้มักจะได้แก่ พวกที่ยังมีความผูกพันกับครอบครัวเป็นอย่างดี ทำให้กลุ่มอ้างอิงของเขาภายนอกเรือนจำเป็นตัวคุมความประพฤติของเขาในเรือนจำ พวกนี้อยากจะหลีกเลี่ยงปัญหาจึงไม่เข้ากลุ่มหรือแก๊งค์ใด นอกจากนี้พวกไม่มีกลุ่มยังอาจเป็นพวกที่ไม่มีกลุ่มโดยยอมรับ หรือเป็นพวกอ่อนแอหนีโลก ไม่

สามารถปรับตัวเองให้เข้ากับกลุ่มต่าง ๆ ได้ จึงแยกตัวเองออกมาโดดเดี่ยว และมีความเย็นชาต่อการคบหาสมาคมกับผู้อื่น

นอกจากการแบ่งประเภทของกลุ่มผู้ต้องขังออกเป็น 3 กลุ่มดังกล่าว เคลมเมอร์ได้เคยแบ่งลักษณะการรวมกลุ่มของผู้ต้องขังออกเป็น 4 ลักษณะ คือ การเข้าร่วมกลุ่มกันแบบกลุ่มเพื่อนสนิท (clique men) กลุ่มเพื่อนทั่วไป (group men) กลุ่มกึ่งโดดเดี่ยว (semi solitary men) และกลุ่มโดดเดี่ยวสมบูรณ์ (completely solitary men) ซึ่งกลุ่มเพื่อนสนิทจะมีลักษณะเหมือนกลุ่มปฐมนิเทศ กล่าวคือ สมาชิกในกลุ่มจะมีความสนิทสนมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีการแบ่งปันกันในทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนกลุ่มเพื่อนทั่วไปและกลุ่มกึ่งโดดเดี่ยวจะเข้าอยู่ในลักษณะของกลุ่มกึ่งปฐมนิเทศ กล่าวคือ กลุ่มเพื่อนทั่วไปจะเป็นกลุ่มที่สมาชิกเข้ามาสนิทสนมกันแต่ไม่ลึกซึ้งเท่ากลุ่มแรก และสมาชิกกลุ่มมักไม่จำกัดตัวเองอยู่ในกลุ่มเดียว แต่จะแสวงหากลุ่มอื่น ๆ เข้าเป็นสมาชิกด้วย เช่นเดียวกับกลุ่มกึ่งโดดเดี่ยวที่เป็น ผู้ต้องขังประเภทชอบสร้างความสัมพันธ์ และมีอหังการกับผู้ต้องขังทั่วไปแต่ไม่คิดคบใครเป็นเพื่อนอย่างแท้จริง สำหรับกลุ่มโดดเดี่ยวสมบูรณ์เป็นกลุ่มผู้ต้องขังประเภทรักความเป็นอิสระชอบอยู่อย่างสันโดษ โดยไม่คบหาสมาคมกับผู้ต้องขังอื่น ๆ ซึ่งจากการศึกษาของ เคลมเมอร์ ยังได้พบอีกว่า ผู้ต้องขังประเภทดีถูกขกรรจ์และกำหนดโทษสูงมักมีลักษณะการเข้ากลุ่มแบบกลุ่มเพื่อนสนิท และกลุ่มเพื่อนทั่วไป มากกว่าผู้ต้องขังที่ต้องโทษคดีเล็กน้อยหรือถูกจำคุกในระยะสั้น

การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ ได้รับการศึกษาเพิ่มเติมโดย แดเนียล เกรเซอร์ (Daniel Glaser) ซึ่งทำการศึกษาโดยตั้งคำถาม 4 ประโยค ให้ผู้ต้องขังในเรือนจำกลาง 5 แห่งตอบ เพื่อเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกของผู้ต้องขังแต่ละคนที่มีต่อเพื่อนผู้ต้องขังคนอื่น ๆ ซึ่งผลที่ได้รับปรากฏว่า ผู้ต้องขังกลุ่มใหญ่ที่สุดเลือกเห็นด้วยกับประโยคที่ว่า “ให้พยายามมีเพื่อนจำนวนน้อย” กลุ่มมากที่สุดที่รองลงมาเลือกประโยคที่กล่าวว่า “พยายามคบหาเพื่อนให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถหาได้” และมีผู้ต้องขังจำนวนไม่น้อยเห็นด้วยกับประโยคที่ว่า “จงพยายามพึ่งตัวเองให้มากที่สุด” และผู้ต้องขังจำนวนน้อยที่สุดเลือกเห็นด้วยกับประโยคที่กล่าวว่า “จงพยายามทำความรู้จักผู้ต้องขังอื่นให้มาก แต่ไม่ต้องสนิทสนมกับใคร” การที่ผู้ต้องขังจำนวนมากมีความรู้สึกต่อเพื่อนผู้ต้องขังผสมผสานกันระหว่าง “การแยกและจำกัดตัวโดยคบหาเพื่อนจำนวนน้อย” กับ “การสร้างสัมพันธภาพและมีเพื่อนจำนวนมาก” ให้ข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันคือ การมีเพื่อนมากเกินไปอาจทำให้ได้รับความเดือดร้อนจากเพื่อนได้ง่าย หรือการมีเพื่อนน้อยหรือไม่มีเลย ก็ทำให้เกิดความโดดเดี่ยวไม่มีเพื่อนคุย ซึ่งการมีเพื่อนจะทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกว่าเวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว ผู้ต้องขังที่เลือกมีเพื่อนจำนวนมากชี้ให้เห็นถึงความต้องการทางจิตใจที่ “ไม่สามารถอยู่ได้หาก

ปราศจากเพื่อนที่จะคบหาพูดคุยกัน” นอกจากนี้ การสร้างเพื่อนยังได้รับการคาดหวังว่าเพื่อนจะได้เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองหรือเป็นที่พึ่งพาในยามจำเป็น รวมทั้งผู้ต้องขังที่มีอายุน้อยเลือกที่จะสร้างความสัมพันธ์ และมีเพื่อนจำนวนมากกว่าผู้ต้องขังที่เป็นผู้ใหญ่ ผู้ต้องขังที่มีครอบครัวแล้วมีแนวโน้มที่จะเลือกอยู่สันโดษ โดยมีเพื่อนไม่มากนักมากกว่าพวกเขาเป็นโสด และระยะเวลาของการจำคุกก็มีความสัมพันธ์กับการเลือกดังกล่าวด้วย (Daniel Glaser, 1969, pp. 64-64 อ้างถึงใน นันทิ จิตสว่าง, 2541, น. 45-47)

สำหรับการรวมกลุ่มของผู้ต้องขังในประเทศไทย หากจะจัดประเภทและแบ่งกลุ่มตามเกณฑ์ของ เคลมเมอร์ คือ กลุ่มปฐมภูมิ กลุ่มกึ่งปฐมภูมิ และกลุ่มพวกลอยโดดเดี่ยวแล้วก็สามารถจัดแบ่งได้ในลักษณะเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามความแตกต่างอยู่ที่ปัจจัยที่จะทำให้ผู้ต้องขังกลายมาเป็นผู้อยู่ในกลุ่มปฐมภูมิ หรือกลุ่มกึ่งปฐมภูมิ หรืออยู่โดดเดี่ยว เช่น ในสหรัฐผู้ต้องขังจะรวมกันเป็นกลุ่มปฐมภูมิกับพวกที่มีคดีคล้ายคลึงกัน หรือมีภูมิหลังคล้ายกัน สำหรับของไทยนั้น จากการศึกษาของ วีระ มุสิกพงศ์ พบว่า การรวมกลุ่มปฐมภูมิขึ้นอยู่กับการได้อยู่ร่วมห้องเดียวกัน หรือได้เข้าร่วมกิจกรรมเดียวกัน จนสนิทกันและเรียกกันว่า อยู่ “บ้าน” เดียวกัน แต่ก็มิใช่ข้อที่น่าพิจารณาคือว่า การที่ผู้ต้องขังคนใดจะได้อยู่ห้องร่วมกับผู้ต้องขังใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของผู้ต้องขังนั้นด้วยเพราะเจ้าหน้าที่จะพิจารณาถึงภูมิหลังของแต่ละคน ในการพิจารณาจัดแบ่งห้องนอน และข้อพิจารณาอีกข้อก็คือว่า เรือนจำของไทยส่วนใหญ่ใช้ระบบขังรวม คือ ให้ผู้ต้องขังหลาย ๆ คนนอนในห้องเดียวกัน แต่เรือนจำของสหรัฐส่วนใหญ่ใช้ระบบขังเดี่ยวหรือขังคู่ การรวมกลุ่มของผู้ต้องขังสหรัฐจึงขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่ทำร่วมกันเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามนายนักโทษ ได้ระบุถึงการรวมกลุ่มขึ้นอยู่ปัจจัยต่าง ๆ หลายปัจจัย เช่น การรวมกลุ่มของผู้ที่อยู่ในห้องเดียวกันหรือเมื่ออยู่นอกคุกก็นอนห้องละแวกเดียวกัน พื้นเพภาษาเหมือนกัน พอเข้ามาอยู่ในคุกก็จะเข้ากลุ่มเดียวกัน เรียกประเภทนี้ว่า “เด็กแถวบ้าน” พวกที่ถูกจับเข้าคุกในคดีชนิดเดียวกันหรือมีนิสัยคล้ายคลึงกัน ก็จะรวมกลุ่มกันเป็นพวก “หัวอกเดียวกัน” พวกเก่าคุกก็นอยสักระยะรูปยันต์ โดยมีมือของคนเดียว หรือรูปรอยสักเหมือนกัน ประเภทเดียวกัน ถือว่ามาจากสำนักเดียวกันจะรวมตัวกันเป็นพวก “อาจารย์เดียวกัน” ซึ่งความจริงก็คือ พวกแก๊งค์เดียวกันนั่นเอง สำหรับพวกที่มีคดีลักขโมยรถยนต์ มีความรู้ด้านการบำรุงรักษา ซ่อมเครื่องยนต์ มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดผู้บัญชาการเรือนจำได้ออกไปทำงานซ่อมรถยนต์หรือทำงานในบ้านผู้ใหญ่จะรวมตัวกันจัดได้ว่าเป็นพวก “เด็กบ้านท่าน” นายนักโทษ ยังระบุถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มอีกว่า ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มไหน พวกใดก็ตาม ทุกพวกล้วนแต่มี “พ่อบ้าน” ประจำกลุ่ม ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการ จัดสรรปันส่วน นับตั้งแต่ยาสีฟันที่จะต้องบีบใส่แปรงให้ลูกบ้านเรียงไว้ให้พร้อม เวลาอาบน้ำก็ต้องยืนชิด

ติดกันเพื่อผลัดกันใช้สับ...หน้าที่ของพ่อบ้านยังจะต้องจัดหาอาหารหรือหุงต้มมาให้ลูกบ้าน เวลาลูกบ้านคนไหนได้ของจากญาติมาเยี่ยม ก็จะต้องนำมากองไว้กับพื้นอย่างเปิดเผยแล้วแบ่งเท่า ๆ กัน

กลุ่มบางกลุ่มรวมตัวอยู่กันอย่างหลวม ๆ โดยเฉพาะพวกที่ไม่จริงจังต่อกันแต่มารวมกันอยู่เพราะจำต้องทำกิจกรรมร่วมกัน หรืออยู่ห้องเดียวกันพวกนี้จะอยู่กันไม่นานก็จะพบกับปัญหา “บ้านแตก” เมื่อมีทะเลาะกันก็ถูกแยกไปคนละทิศทาง

โดยสรุปแล้ว กลุ่มต่าง ๆ ของผู้ต้องขังที่เกิดขึ้นมานี้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นมาเอง เลือกผู้นำกันเอง แบ่งหน้าที่กันเอง มีกฎของพวกเขากันเอง โดยที่ทางการไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องแต่ที่น่าสนใจก็คือการรวมกลุ่มของกลุ่มต่าง ๆ นี้ ขึ้นอยู่กับ “พื้นเพเดิม” และ “กิจกรรม” ในเรือนจำ ดังนั้นจึงไม่ใช่ว่าสิ่งที่ส่งสัยเลยว่า พวกแก๊งค์ต่าง ๆ มักจะรวมตัวและสร้างกลุ่มของเขาขึ้นมาในเรือนจำเช่นกัน (นัทธี จิตสว่าง, 2541, น. 40-41)

แบบพฤติกรรมของผู้ต้องขัง

แบบพฤติกรรมของผู้ต้องขังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตการปฏิบัติตนในเรือนจำ ปฏิกริยาและการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมในเรือนจำ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ต้องขังด้วยกันเอง ความสัมพันธ์กับเจ้าพนักงาน ตลอดจนโลกทัศน์และค่านิยมของผู้ต้องขังแต่ละประเภท

พฤติกรรมการแสดงออกของผู้ต้องขังที่เป็นพื้นฐานของการเกิดแบบแผนพฤติกรรมเฉพาะขึ้นหลังจากที่พวกเขาผ่านการจำคุกไปสักระยะหนึ่งปฏิกริยาของผู้ต้องขังต่อการต้องตกอยู่ในสภาพที่ขาดอิสรภาพ สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง สูญเสียสิทธิที่พึงได้รับ และสูญเสียความรู้สึกของความเป็นมนุษย์ เมื่อถูกส่งเข้าอยู่ในเรือนจำจะได้รับการแสดงออกที่แตกต่างกัน

ผู้ต้องขังบางคนจะแสดงออกโดยการแยกตัว หรือเก็บตัวและอดทนต่อสถานการณ์ที่เลวร้ายนี้อย่างสงบ ผู้ต้องขังบางคนจะแสดงออกในทางต่อต้านขัดขืน และพยายามต่อสู้กับระบบทุกขณะในขณะที่บางคนพยายามเพื่อให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดจากการอาศัยอยู่ในเรือนจำ

จากการวิจัยของ แจค เฮนรี แอบบอท (Jack Henry Abbott) พบว่าผู้ต้องขังจะมีพื้นฐานของปฏิกริยาที่แสดงออกต่อสภาพแวดล้อมของเรือนจำ อยู่ 5 แบบ คือ

1. ปฏิกริยาก้าวร้าว (Aggressive Reaction) ผู้ต้องขังประเภทนี้มักเป็นพวกที่รู้สึกว่า สิ่งต่าง ๆ ในเรือนจำไม่ได้ให้อะไรกับเขา แต่มีผลในทางลบกับเขามากกว่าเขาารู้สึกว่าเขาถูกระทำโหดเหี้ยมเลวทราม ไร้มนุษยธรรม หรือบางครั้งถูกกดขี่ โดยการใช้อำนาจและความไม่

ยุติธรรม ซึ่งพวกเจ้าพนักงานลงโทษพวกเขา ด้วยความรังเกียจในเชื้อชาติ และระดับทางเศรษฐกิจ มากกว่าลักษณะความผิดที่พวกเขาทำ พวกนี้จึงทำการต่อต้านโดยส่วนตัว และต่อต้านโดยการประท้วงและก่อการจลาจล พวกนี้มักเป็นพวกที่ถูกขังเดี่ยว หรือติดคุกมาเป็นเวลานาน เพราะฉะนั้นพวกนี้จะไม่สนใจขบวนการบำบัดแก้ไขที่เรือนจำจัดให้

2. แสวงหาความพอใจให้กับตัวเอง (Self-Satisfying Reaction) แทนการต่อต้าน ผู้ต้องขังบางคนพยายามทำให้ชีวิตในที่คุมขังเป็นไปอย่างราบรื่นที่สุด เช่น การบำบัดความต้องการทางเพศด้วยการหลอกเด็กเข้าใหม่ หรืออาจขโมยอาหารจากห้องครัว และลักลอบเข้าไปในเรือนนอนเพื่อเป็นอาหารว่าง หรือตีสันทพวกผู้ต้องขังที่ประจำห้องชักกริดให้ริดเลื้อผ้าให้ หรือพยายามหาทางลักลอบทำเหล้าเถื่อนในเรือนจำ หรือลักลอบนำยาเสพติดเข้ามาเสพในเรือนจำ ผู้ต้องขังประเภทนี้จะพยายามหาความพอใจให้ตัวเองทุกวิถีทาง แม้บางครั้งก็ยินดีตอบสนองต่อระเบียบของเรือนจำ เพื่อประโยชน์ของตนเอง เช่น การปลดปล่อยก่อนกำหนด หรือโดยการช่วยงานเรือนจำเป็นอย่างดี ได้แก่ การยกของหนัก หรือร่วมในกลุ่มเล่นกีฬา หากพวกเขาสังเกตเห็นแล้วว่าสิ่งเหล่านั้นจะนำประโยชน์มาให้พวกเขาได้

3. หัวหมก (Legalistic Reaction) ผู้ต้องขังจำนวนมากที่อยู่ในเรือนจำจะแสวงหาความรู้กฎหมาย เพื่อประโยชน์ในการติดต่อกับศาล เช่น การเขียนคำร้องต่าง ๆ หรือการขออุทธรณ์ ฎีกา หรือการขออภัยโทษ พวกนี้จะใช้ความรู้ทางกฎหมาย เพื่อปกป้องตนเองระหว่างการถูกจำคุก พวกนี้จะไม่รับหรือต่อต้านการปฏิบัติจากเรือนจำพอ ๆ กับพวกก้าวร้าวแต่จะใช้วิธีร้องทุกข์เป็นการโต้ตอบความไม่ยุติธรรมในเรือนจำ ปัจจุบันผู้ต้องขังประเภทนี้มีจำนวนมากขึ้น โดยมีปัจจัยสนับสนุน 3 ประการ คือ

- 1) ผู้ต้องขังส่วนใหญ่เห็นว่าการแสดงออก ซึ่งความไม่พอใจแบบก้าวร้าวไม่ให้ประโยชน์อะไร
- 2) ผู้ต้องขังทั่วไปได้รับผลสำเร็จจากศาล โดยความช่วยเหลือทางกฎหมาย พวกนี้ เช่น การเขียนคำร้อง จึงทำให้หลายคนพยายามศึกษาเพื่อสามารถดำเนินการได้เอง
- 3) ความเป็นผู้รู้กฎหมายทำให้ผู้ต้องขังรู้สึก ว่า สถานะของพวกเขามั่นคงขึ้น และช่วยให้เขาได้คลายความฉุนเฉียวจากความไม่มีอำนาจ อารมณ์โกรธ หรือบันดาลโทสะ ที่มักพบเห็นทั่วไปในเรือนจำ บางครั้งพวกนี้ยอมรับงานที่ทางเรือนจำจัดให้ เพราะเห็นว่า การยอมรับจะเป็นประโยชน์ต่อแนวทางของตนเอง และทำให้เวลาของพวกเขาผ่านไปอย่างสะดวกและรวดเร็ว

4. แยกตัวเอง (Withdrawal Reaction) ผู้ต้องขังบางคนรู้สึกว่าคุณภาพในเรือนจำสร้างความเจ็บปวดทรมาน ดังนั้น จึงพยายามดึงตัวเองออกห่าง พฤติกรรมแบบนี้มักพบมากในพวกติดยาเสพติด ซึ่งจำเป็นต้องใช้มาตรการควบคุมป้องกันไม่ให้เกิดภาวะทางจิต ซึ่งอาจนำไปสู่การฆ่าตัวตาย การลักลอบใช้ยาเสพติดในเรือนจำเป็นเรื่องธรรมดาที่อาจเกิดขึ้นได้ ผู้ต้องขังบางคนใช้ยาเสพติดเพื่อหลุดพ้นจากสภาพเป็นจริงในเรือนจำ แต่ผู้ต้องขังบางคนได้รับยาเนื่องจากเป็นวิธีการหนึ่งในการบำบัดผู้ติดยาเสพติด การบำบัดรักษาโดยการให้ยาเป็นวิธีการที่ผู้ต้องขังจำนวนมากในเรือนจำขนาดมั่นคงสูงสุดเลือกใช้ เนื่องจากพวกเขาจะถูกแยกขังจากคนอื่น ซึ่งทำให้เขาสามารถหลบเลี่ยงภาวะไม่ปลอดภัยจากเพื่อนผู้ต้องขัง และจากสภาพชีวิตจำเจในเรือนจำได้ระยะหนึ่ง พฤติกรรมรูปแบบอื่น ๆ ได้แก่ การเก็บกดและมีอาการเหม่อลอย พวกนี้จะตกอยู่ในโลกของเขาเอง และมักพบว่าผู้ต้องขังนิยมฆ่าตัวตาย ผู้ต้องขังประเภทนี้มักไม่สนใจกิจกรรมที่ทางเรือนจำจัดให้บ่อยครั้งที่เจ้าหน้าที่จำเป็นต้องเข้าช่วยเหลือเพื่อบำบัดรักษาและพูดชักจูงชี้แนะวิธีการอื่น ๆ เพื่อช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับชีวิตในเรือนจำได้

5. ปฏิริยายอมรับ (Positive Reaction) ผู้ต้องขังบางคนใช้สภาพในเรือนจำเพื่อพัฒนาตนเองและทักษะของตน เพื่อให้มีความรู้ติดตัวและมีโอกาสที่ดีที่จะนำไปประกอบอาชีพในสังคมเมื่อเขาถูกปล่อยตัวผู้ต้องขังพวกนี้มักได้รับการปฏิบัติแบบใช้ชุมชนมากกว่าการใช้สถานคุมขังพวกนี้จะยอมรับกระบวนการบำบัดแก้ไขของเรือนจำมากที่สุด

สถาบันสุขภาพจิตแห่งสหรัฐอเมริกา (Us National Institute of Mental Health) ได้ทำการวิเคราะห์พฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้ต้องขัง รวม 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. ผู้ต้องขังชอบการสังคม (Prosocial Inmates) ได้แก่ ผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาทั่วไป ปกติเป็นผู้ที่มีความเคารพต่อระเบียบวินัยและกฎเกณฑ์ทางสังคม แต่เนื่องจากได้รับความกดดันในประเภทต่าง ๆ อันเป็นสาเหตุนำไปสู่การประกอบอาชญากรรม ส่วนมากมักจะก่ออาชญากรรมประเภทร้ายแรงบันดาลโทษ เช่น คดีทำร้ายร่างกาย บาดเจ็บสาหัส หรือฆ่าคนตายด้วยอาวุธปืน ผู้ต้องขังประเภทนี้เมื่อถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำมักจะมีสัมพันธภาพอันดีกับครอบครัวและสังคมภายนอก รวมทั้งมีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ พร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่เรือนจำอย่างสม่ำเสมอ เว้นเสียแต่จะได้รับการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมจากเจ้าพนักงาน หรือถูกย่ำยีจากผู้ต้องขังอื่น ๆ เนื่องจากยังไม่สามารถระงับความโกรธหรืออารมณ์แค้นที่ยังค้างค้ำหลังเหลืออยู่ จึงสมควรที่จะแยกขังผู้ต้องขังประเภทนี้ ออกเป็นสัดส่วนไม่ให้ปะปนกับผู้ต้องขังที่มีสันดานเป็นผู้ร้าย

2. ผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม (Antisocial Inmates) พวกนี้เป็นพวกที่กระทำผิดที่จงใจเลือกแบบอย่างอาชญากรอย่างแท้จริง เนื่องจากได้ใช้ชีวิตมั่วสุมกับผู้ที่มีพฤติกรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมมาตั้งแต่เยาว์วัย หรือมั่วสุมกับกลุ่มผู้กระทำผิดด้วยกันโดยอาชีพหรือองค์กรอาชญากรรมที่มีอิทธิพล ได้แก่ การปล้นทรัพย์ ย่องเบา และทำร้ายร่างกายโดยเจตนา พฤติกรรมอาชญากรรมมักจะเกิดจากการขาดการยับยั้งชั่งใจ หรือการมีความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ กระด้างกระเดื่องก้าวร้าวต่อผู้อื่น จากการสืบประวัติดั้งเดิมของผู้ต้องขังประเภทนี้จะพบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มาจากครอบครัวยากจน และอยู่ในสภาพแวดล้อมอันเลื่อมโทรม แม้แต่ในระหว่างถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำพวกนี้ก็มักมั่วสุมกับผู้ต้องขังที่มีสันดานเป็นผู้ร้าย คอยก่อความไม่สงบหรือกระทำการใด ๆ ต่อระเบียบวินัยของเรือนจำและทัณฑสถานอยู่เนือง ๆ และนับเป็นพวกผู้ต้องขังที่มีสถิติการกระทำผิดซ้ำ ค่อนข้างสูง (Highly Resist) ดังนั้นการควบคุมผู้ต้องขังประเภทนี้นอกจากจะต้องใช้มาตรการเข้มงวดกวดขันแล้ว ยังจำเป็นที่จะต้องดำเนินการอบรมกล่อมเกล่าให้แน่นหนักไปในทางศีลธรรมและจรรยา เพื่อให้ผู้ต้องขังเหล่านี้เกิดความรู้สึกสำนึกผิดโดยอาศัยกระบวนการพัฒนาจิตใจตนเอง ผสมผสานไปกับการใช้มาตรการปฏิบัติ ที่จำเป็นอื่น ๆ เช่น การใช้หลักการบำบัดผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล หรือกลุ่มบำบัด เป็นต้น

3. ผู้ต้องขังแปลกปลอมสังคมหรือมีลักษณะยากต่อการปรับสภาพ (Pseudo social Inmates) ผู้ต้องขังประเภทนี้ เป็นบุคคลที่มีลักษณะพฤติกรรมไม่สามารถปรับสภาพชีวิตของตนให้สอดคล้องกับระบบค่านิยม และมาตรฐานความประพฤติโดยทั่วไปได้ อันเนื่องมาจากพฤติกรรมตามใจตนเอง มีกลฉ้อฉลหรือบกพร่องทางอารมณ์ เป็นสาเหตุก่อให้เกิดอาชญากรรมในรูปแบบการยกยอกข้อโกงและการปลอมแปลง โดยปกติแล้วผู้ต้องขังประเภทนี้ มักมีพื้นฐานมาจากชนชั้นกลางซึ่งประสบปัญหาการประกอบอาชีพ หรือมีภูมิหลังจากการแตกแยกในครอบครัว หรือการหย่อนยานในระเบียบวินัย อาทิ ได้รับการตามใจจากบิดามารดา หรือผู้ปกครองจนเกินควร ฉะนั้นการแก้ไขพฤติกรรมของผู้ต้องขังประเภทนี้จำเป็นต้องใช้วิธีการบำบัดทางจิต (Psychotherapy) เป็นระยะเวลาอันยาวนานสม่ำเสมอ รวมทั้งการจูงใจส่งเสริมให้ผู้ต้องขังกลับความประพฤติ และปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับแนวทางที่สังคมได้ยอมรับโดยอาศัยระเบียบกฎเกณฑ์ และการพัฒนาความสำนึกรับผิดชอบประกอบกันไป แต่ในทางปฏิบัติมักจะปรากฏอยู่เสมอว่าผู้ต้องขังประเภทนี้จะสามารถใช้วิธีอันชาญฉลาด เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์ หรือสิทธิพิเศษทั้งจากกลุ่มผู้ต้องขังและจากเจ้าหน้าที่เรือนจำอยู่เสมอ จำเป็นที่เจ้าหน้าที่เรือนจำจะต้องมีไหวพริบรู้เท่าทันและคอยสังเกตความเคลื่อนไหวของผู้ต้องขังประเภทนี้อย่างใกล้ชิด

4. ผู้ต้องขังแยกตัวออกจากสังคม (Asocial Inmates) นับเป็นผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมต่อต้านยากต่อการแก้ไข และมีจำนวนสถิติการทำผิดซ้ำสูงสุด ผู้ต้องขังประเภทนี้มักจะทำผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกายหรือประทุษร้ายต่อทรัพย์สินและมักจะโน้มเอียงไปในลักษณะวิตถาร อันสืบเนื่องมาจากความรู้สึกนึกคิดอันผิดปกติที่ฝังแน่นแต่เยาว์วัย ผลจากการวิจัยประวัติของผู้ต้องขังประเภทนี้ พบว่า ส่วนมากมักจะประสบปัญหาการปรับสภาพชีวิตในวัยเด็กหรือเป็นผู้ที่ถูกบิดามารดาทอดทิ้ง หรือเป็นผู้ตกอยู่ในความควบคุมดูแลของสถานสงเคราะห์ เป็นผลให้บุคคลเหล่านี้ขาดความอบอุ่นขาดความไว้วางใจในผู้อื่น หรือมีความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจง่ายจึงมักแสดงพฤติกรรมแปลกๆ เพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่นในลักษณะผิด ๆ เป็นต้นว่า แสดงกิริยาก้าวร้าว รุนแรง ฝ่าฝืนระเบียบวินัย เพื่อสนองตอบต่อความต้องการอันฉาบฉวยของตนเอง ทั้งยังปรากฏอยู่เสมอว่า ผู้ต้องขังประเภทนี้มักจะเป็นผู้ที่ขาดเหตุผล และสร้างความยุ่งยากในการปกครอง ด้วยการแสวงหาโอกาสช่องทางหลบหนี ก่อการจลาจลจู่โจม และทำร้ายร่างกายผู้ต้องขังด้วยกันเองหรือเจ้าหน้าที่ เมื่อถูกขัดขวางอยู่เป็นประจำ ดังนั้น การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังประเภทนี้จึงจำเป็นต้องใช้หลักมนุษยสัมพันธ์และกระบวนการปรับสภาพทั้งในด้านตัวผู้ต้องขังเอง และภาวะแวดล้อมทั่วไปของเรือนจำและทัณฑสถานด้วย

องค์ประกอบในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด

ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดไม่ว่าจะเป็นในระบบงานยุติธรรมที่ควบคุมอาชญากรรมหรือระบบงานพฤติกรรมที่เป็นระบบย่อยของชุมชน องค์ประกอบสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจมี 4 องค์ประกอบด้วยกันคือ

1. ผู้กระทำผิด (The offender) เป็นองค์ประกอบแรกที่สำคัญมีเจ้าหน้าที่หรือบุคคลที่ทำการแก้ไข จะต้องรู้ว่าผู้รับการแก้ไขเป็นใคร การที่เจ้าหน้าที่จะทราบประวัติผู้ต้องขังได้นั้นต้องเข้าสู่กระบวนการการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง และต้องมองว่าผู้กระทำผิดเปรียบเสมือนคนป่วยต้องได้รับการบำบัดรักษา เช่น เดียวกันกับคนป่วยในทางการแพทย์
2. เจ้าหน้าที่ผู้แก้ไข (Change agent) เป็นองค์ประกอบสำคัญ เจ้าหน้าที่เหล่านี้ได้ผ่านการกลั่นกรองมาแล้วก่อนที่จะได้รับการบรรจุ และแต่งตั้งเป็นเจ้าพนักงาน นั่นคือมีคุณสมบัติทางความรู้ ความเหมาะสมกับตำแหน่งอย่างไรก็ดีในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด เจ้าพนักงานต้องมีคุณธรรม จริยธรรม เมตตาธรรม เป็นผู้มีคุณประพฤดี มีความรับผิดชอบ เป็นผู้ที่มีความสมบูรณ์ทั้งด้านสุขภาพกาย และสุขภาพจิต มุ่งเน้นการทำงานเพื่อการแก้ไขพฤติกรรมเสียของผู้กระทำผิดให้กลับเป็นคนดีมีคุณภาพ เมื่อออกไปมีชีวิตร่วมกับสังคมภายนอก

3. สถานที่แก้ไข (Correctional Setting) สถานที่แก้ไขเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกข้อหนึ่ง ยกเว้นโทษประหารชีวิต โทษปรับและริบทรัพย์สิน ผู้กระทำผิดที่ต้องโทษจำคุก หรือการลงโทษ โดยการคุมประพฤติจะต้องได้รับการแก้ไข พื้นฟูในสถานที่ควบคุมหรือในชุมชน การรู้จักใช้สถานที่ที่เหมาะสมต่อผู้กระทำผิด จะช่วยแก้ไขผู้กระทำผิดได้ดียิ่งขึ้น

4. วิธีการแก้ไข (Correctional methods) เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกข้อหนึ่งในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด การดำเนินการแก้ไขจะต้องดำเนินการเช่นเดียวกับแพทยรักษาผู้ป่วยโดยการศึกษาวเคราะห์ถึงสาเหตุแห่งการกระทำผิด และพฤติกรรมในการกระทำผิด เพื่อจะได้จัดโปรแกรมในการแก้ไขให้ถูกต้องในบุคคล (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2539, น. 26-32)

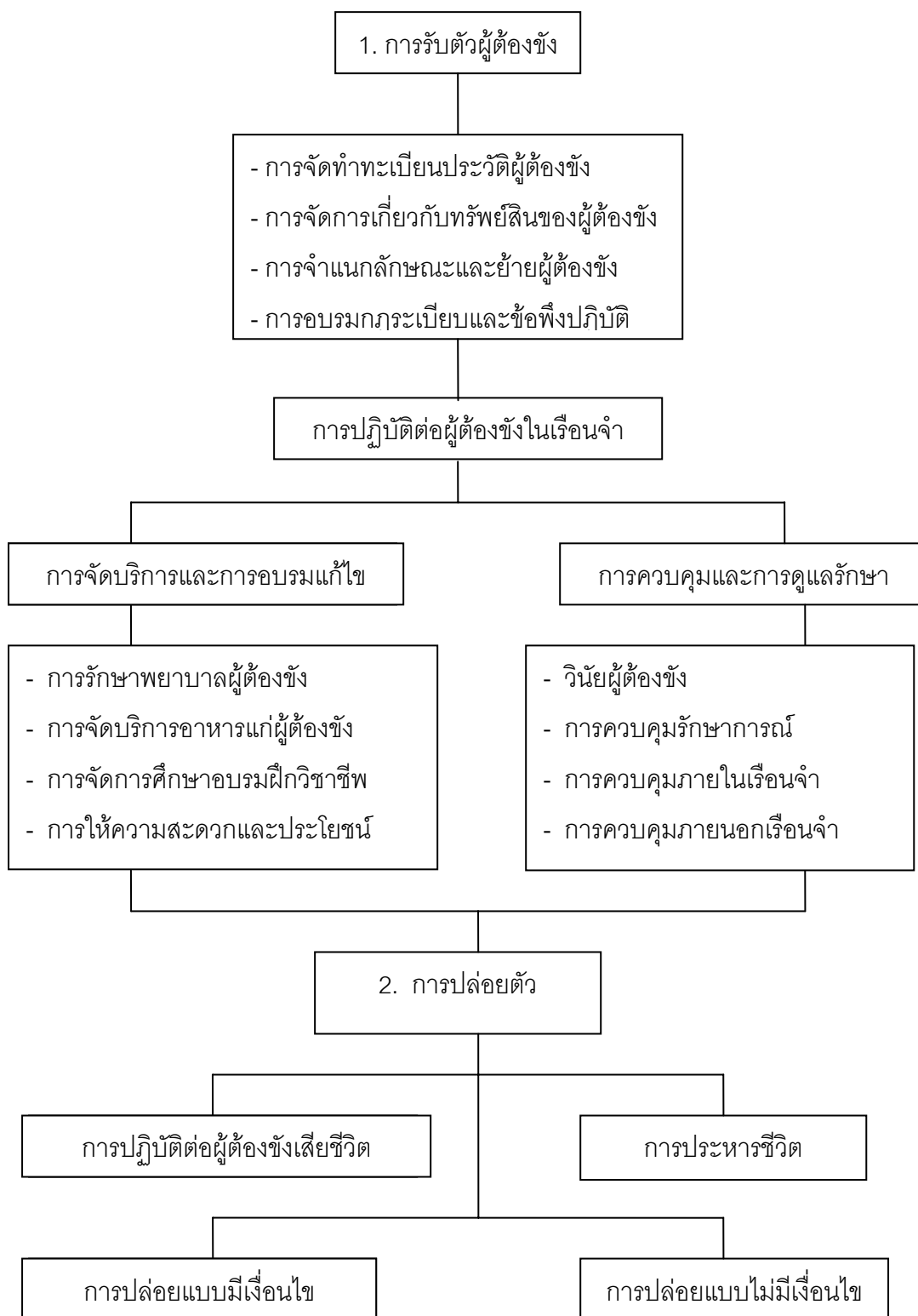
แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง หมายถึง กระบวนการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่ต่อเนื่องนับจากที่ได้รับตัวผู้ต้องขังเข้าไว้ในเรือนจำ จนผู้ต้องขังได้รับการปล่อยตัวพ้นโทษ ดังนั้น การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเข้าไว้ในเรือนจำ จนผู้ต้องขังได้รับการปล่อยตัวพ้นโทษ ดังนั้นการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังจึงครอบคลุมถึงภารกิจในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ทั้งในด้านการจัดสวัสดิการ การอบรม แก้ไขการควบคุมดูแลผู้ต้องขังให้อยู่ในระเบียบวินัยและไม่หลบหนี ภายใต้หลักการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 และที่แก้ไขเพิ่มเติมตลอดจนกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ซึ่งสามารถพิจารณาขั้นตอนและมาตรการในการควบคุมและปฏิบัติต่อผู้ต้องขังได้เป็น 3 ช่วง คือ

1. การรับตัวผู้ต้องขังเข้าไว้ในเรือนจำ
2. การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในขณะที่อยู่ในเรือนจำ
3. การปล่อยตัวผู้ต้องขังซึ่งให้หมายความรวมถึงผู้ต้องขังเสียชีวิต

ซึ่งขั้นตอนในการปฏิบัติและควบคุมต่อผู้ต้องขังดังกล่าวนี้ สามารถแยกพิจารณาได้ตามแผนภูมิคือ

แผนภูมิที่ 2.1
กระบวนการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังภายใต้กรอบที่กำหนด สามารถพิจารณาได้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. การรับตัวผู้ต้องขัง

การรับตัวผู้ต้องขัง เป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง โดยเริ่มตั้งแต่การรับตัวผู้ต้องขังไว้ในเรือนจำตามหมายศาล คำสั่งของผู้มีอำนาจ และรวมไปถึงการจัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้ต้องขังที่นำติดตัวเข้าไปในเรือนจำ การจำแนกลักษณะของผู้ต้องขัง การชั่งและการย้ายผู้ต้องขัง การอบรมกฎระเบียบ และข้อพึงปฏิบัติของผู้ต้องขังภายในเรือนจำ และทัณฑสถาน โดยกิจการดังกล่าวมุ่งในการที่จะทำให้ผู้ต้องขังที่เข้าในเรือนจำใหม่ ได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสม ตลอดจนรับทราบกฎ ระเบียบ และสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพภายในเรือนจำได้

2. การปฏิบัติในระยะที่ผู้ต้องขังอยู่ในระหว่างการจองจำ

ในขั้นตอนนี้รวมถึงการดำเนินการในการอบรมแก้ไข และจัดบริการต่าง ๆ ให้แก่ผู้ต้องขัง เช่น การจัดบริการด้านอาหาร การรักษาพยาบาล การจัดการศึกษาอบรมและการฝึกวิชาชีพ การให้ความสะดวกและประโยชน์บางประการสำหรับผู้ต้องขัง บริการเหล่านี้แม้จะไม่ใช่ว่าเป็นภารกิจด้านการควบคุมผู้ต้องขังโดยตรง แต่ก็เป็ภารกิจที่ช่วยเสริมการควบคุมให้มีประสิทธิภาพ เป็นการทำให้ผู้ต้องขังได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสม ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ซึ่งจะส่งผลต่อการควบคุม

สำหรับภารกิจในส่วนของการควบคุมโดยตรงนั้น จะเกี่ยวกับการรักษาวินัยของผู้ต้องขัง การควบคุมรักษาการณ์ มาตรการควบคุมผู้ต้องขังภายในเรือนจำ และมาตรการควบคุมผู้ต้องขังนอกเรือนจำ

3. การปล่อยตัวผู้ต้องขัง

การควบคุมผู้ต้องขังจะสิ้นสุดลงเมื่อมีการปล่อยตัวผู้ต้องขัง ภารกิจนี้จึงถือว่าเป็นภารกิจสุดท้ายในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังภายในเรือนจำ/ทัณฑสถาน

กระบวนการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง แยกเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

- การรับตัวผู้ต้องขัง
- การจัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้ต้องขัง
- การแยกขังและการย้ายผู้ต้องขัง
- การอบรมกฎระเบียบและข้อพึงปฏิบัติของผู้ต้องขังในเรือนจำ/ทัณฑสถาน
- การรักษาพยาบาลผู้ต้องขัง
- การจัดบริการอาหารแก่ผู้ต้องขัง

- การจัดการศึกษาอบรมและการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง
- การให้ความสะดวกและประโยชน์บางประการแก่ผู้ต้องขัง
- วินัยผู้ต้องขัง
- การควบคุมผู้ต้องขัง
- มาตรการควบคุมผู้ต้องขังภายในเรือนจำ
- มาตรการควบคุมผู้ต้องขังภายนอกเรือนจำ
- การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเสียชีวิต และการปล่อยตัว

การที่จะปฏิบัติต่อผู้ต้องขังประเภทหนึ่งประเภทใด หรือคนใดคนหนึ่งอย่างไรวินัยนั้น จะต้องเริ่มจากการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง เพื่อที่จะได้แยกปฏิบัติต่อผู้ต้องขังดังกล่าวได้เหมาะสม

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการบริหารงานเรือนจำ เพราะการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจะเป็นประโยชน์ต่อการควบคุมผู้ต้องขังและขณะเดียวกันก็เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง ทั้งนี้เพราะการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจะทำให้สามารถรู้จักผู้ต้องขังเป็นรายบุคคลจนสามารถแยกปฏิบัติต่อผู้ต้องขังได้ตามความเหมาะสมเป็นรายบุคคลหรือกลุ่ม

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังอาจแยกได้เป็น 2 ระดับ คือ การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังขั้นพื้นฐาน และการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเพื่อการแก้ไข ทั้งนี้โดยการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังขั้นพื้นฐานเป็นการดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นการทั่วไป ซึ่งดำเนินการกับผู้ต้องขังทุกคนที่เข้าสู่เรือนจำ ส่วนการจำแนกลักษณะเพื่อการแก้ไขเป็นการจำแนกเฉพาะเจาะจงเฉพาะกลุ่ม เพื่อคัดเลือกหรือจำแนกผู้ต้องขังดำเนินการแก้ไขฟื้นฟูตามโปรแกรม

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังขั้นพื้นฐาน เป็นการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในเบื้องต้น ซึ่งจะต้องดำเนินการกับผู้ต้องขังทุกคน เริ่มตั้งแต่รับตัวไว้ในเรือนจำและดำเนินการต่อเนื่องจนพ้นโทษ โดยเมื่อมีผู้ต้องขังเข้าใหม่ก็จะดำเนินการแยกขังในแดนแรกรับ จากนั้น 1-3 สัปดาห์ต่อจากนั้นจึงทำการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล แล้วนำเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังของเรือนจำเพื่อพิจารณาจัดมาตรการควบคุมและแยกปฏิบัติ

โดยทั่วไปการจำแนกลักษณะพื้นฐานมุ่งที่จะจำแนกเพื่อการควบคุมจะเป็นการแยกผู้ต้องขังเป็นกลุ่มตามความจำเป็นในการควบคุม เช่น แยกโดยอาศัยกำหนดโทษ หรือความ

ล่อแหลมต่อการหลบหนี ก่อเหตุร้าย หรือก่อความวุ่นวาย สำหรับการจำแนกเพื่อการแยกปฏิบัติ จะมุ่งศึกษาข้อมูลผู้ต้องขังเพื่อนำไปใช้ในการแยกปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกลุ่มต่าง ๆ โดยแยกเป็นกลุ่มสำคัญ

1. กลุ่มผู้ต้องขังที่แก้ไขยาก เป็นกลุ่มที่ผู้ต้องขังที่กระทำผิดซ้ำซาก กลุ่มผู้ต้องขังที่กระทำผิดในคดีที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูง กลุ่มอาชญากรอาชีพ กลุ่มที่กระทำเป็นแก๊งค์ หรือพวกที่มีความผิดปกติทางจิต

2. กลุ่มผู้ต้องขังที่ไม่จำเป็นต้องแก้ไข เป็นกลุ่มผู้ต้องขังที่กระทำผิดโดยพลั้งพลาด ยังไม่กล้าเข้ามาสู่วงจรของการกระทำผิด โดยทำผิดเป็นครั้งแรก ทำผิดโดยไม่แสดงความชั่วร้าย มีครอบครัวหรืออาชีพรองรับเมื่อพ้นโทษ

3. กลุ่มผู้ต้องขังที่พอแก้ไขได้ เป็นกลุ่มผู้ต้องขังที่อยู่กึ่งกลางของกลุ่มที่ 1 กับกลุ่มที่ 2 คือยังไม่ได้กล้าเข้าสู่วงจรอาชญากรรมซ้ำซาก ไม่ได้เป็นอาชญากรอาชีพ ทำผิดเพราะความจำเป็นหรือถูกกดดันแต่มีแนวโน้มที่จะกระทำผิดซ้ำ หากไม่ได้รับการช่วยเหลือ หรือแก้ไข เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อม (นันทิ จิตสว่าง, 2542, น.10-11)

แนวความคิดการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิง

แนวความคิดในการแยกปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในประเทศไทยนั้น ได้มีหลักปฏิบัติมาช้านานแล้ว ดังจะเห็นได้ว่า ในข้อบังคับเรือนจำสำหรับคุมขังนักโทษตามหัวเมือง ร.ศ.114 (พ.ศ. 2442) ได้บัญญัติเกี่ยวกับการคุมขังนักโทษชายและหญิง และแนวปฏิบัติในการขังนักโทษให้แยกออกจากกันไว้ดังนี้

ข้อ 49 “การที่คุมขังนักโทษ นักโทษชายกับนักโทษหญิงต้องขังไว้ต่างหากอย่าให้ปะปนกันในห้องเดียวกัน และอย่าให้ไปมาถึงกันได้เป็นอันขาด อนึ่ง นักโทษที่เจ็บไข้ก็ต้องให้อยู่ต่างหากจากนักโทษที่ปกติ อย่าให้ปะปนอยู่ในที่แห่งเดียวกัน

อย่างไรก็ตามก่อนปี พ.ศ. 2505 ยังไม่มีทัณฑสถาน สำหรับผู้ต้องขังหญิงโดยเฉพาะ ผู้ต้องขังหญิงต้องถูกจำในเรือนจำชายรวมกับผู้ต้องขังชาย โดยแยกที่คุมขังเป็นสัดส่วนหนึ่งต่างหากเท่านั้น

วัตถุประสงค์การแยกปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิง

การแยกปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิง โดยจัดองค์กรในรูปแบบของ “ทัณฑสถาน” (correctional institution) นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามระบบความ

แตกต่างในการปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายเป็นการเฉพาะเจาะจง เพื่อให้สอดคล้องกับเพศ ฐานโทษ และประเภท แห่งคดี ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการฟื้นฟูจิตใจ การอบรมแก้ไข และความสะดวกในการควบคุม และเป็นการสอดคล้องกับกฎกระทรวงมหาดไทยข้อ 40 และ 41 ตลอดจนข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกับข้อเสนอนี้ในส่วนที่เกี่ยวข้องขององค์การสหประชาชาติ ข้อ 8 ซึ่งได้กำหนดหลักการปฏิบัติไว้ว่า “ผู้ต้องขังต่างประเภทพึงคุมขังไว้ในทัณฑสถานที่แตกต่างกัน หรือ คนละส่วนของทัณฑสถาน โดยคำนึงถึงเพศ อายุ ประวัติแห่ง อาชญากรรม เหตุผลในทางคดี และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเหล่านั้น”

การแยกปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในรูปขององค์กรทัณฑสถานหญิง (women institution) ได้เริ่มดำเนินการครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ.2505 โดยกระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งที่ 1349/2505 ลงวันที่ 9 พฤษภาคม 2505 กำหนดประเภทและอาณาเขตเรือนจำหญิงในพื้นที่ 12 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา ภายในเรือนจำกลางคลองเปรมสมัยนั้นซึ่งตั้งอยู่ที่ ต.สำราญราษฎร์ อ.พระนคร กรุงเทพมหานคร และใช้ชื่อว่า “ทัณฑสถานหญิง” สำหรับการบังคับบัญชาขึ้นอยู่กับเรือนจำกลางคลองเปรม จนกระทั่งปี พ.ศ.2506 ได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ กรมราชทัณฑ์กำหนดให้มีทัณฑสถานหญิงเป็นเอกเทศ มีฐานะเทียบเท่ากอง เรียกว่า “ทัณฑสถานหญิงพระนคร” ต่อมาเมื่อกรมราชทัณฑ์พิจารณาถึงความแออัด ความไม่สะดวกในการควบคุม ปัญหาการฝึกอาชีพและฟื้นฟูจิตใจ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมผู้ต้องขังหญิงที่คดีเด็ดขาดแล้วจากเรือนจำและทัณฑสถานอื่นๆ ไว้ด้วยกัน ในปี พ.ศ. 2515 จึงได้ย้ายมาเปิดดำเนินการอยู่ที่ ถ.งามวงศ์วาน แขวงลาดยาว กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันใช้ชื่อว่า ทัณฑสถานหญิงกลาง ซึ่งเดิมเป็นที่ควบคุมนักโทษการเมือง สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และมีนักโทษไม่ถึง 10 คน เปิดทำการเป็นทางการเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2515

จากการที่ทัณฑสถานหญิงในขณะนั้นยังไม่มี การแบ่งแยกประเภทคดีคุมขัง จึงทำให้การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงประสบกับปัญหาอุปสรรคมากมาย ส่งผลกระทบให้การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงไม่บรรลุวัตถุประสงค์เท่าที่ควร ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2522 ได้จัดตั้งทัณฑสถานบำบัดพิเศษหญิง ขึ้นที่ ต.รังสิต อ.ธัญบุรี จ.ปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแยกผู้ต้องขังหญิงที่ติดยาเสพติดให้โทษ โดยเฉพาะไปคุมขังเพื่อให้การบำบัดรักษา อบรมและฝึกวิชาชีพให้ถูกต้องตามหลักทัณฑวิทยาและทัณฑปฏิบัติ ทำให้เกิดความคล่องตัวในการให้การปฏิบัติแก่ผู้ต้องขังหญิงมากขึ้น

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในประเทศไทย

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในประเทศไทย อาจแยกพิจารณาได้ใน 3 ลักษณะ คือ การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิง การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานบำบัดพิเศษหญิง และการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงที่อยู่ในเรือนจำ ทั้งนี้ โดยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิง ทัณฑสถานบำบัดพิเศษหญิง และเรือนจำชายทั้ง 3 ประเภทนี้ จะเน้นเรื่อง การอบรมแก้ไข การสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว การฝึกวิชาชีพ และการให้การศึกษาค้นคว้า การจัดการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงดังกล่าว จะมีความแตกต่างกันแล้วแต่ขีดจำกัดด้านสถานที่ และปัจจัยอื่นๆ การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำชายจะเน้นเรื่องความสัมพันธ์ในครอบครัว แต่การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงจะเน้นเรื่องการฝึกวิชาชีพและการศึกษา เป็นต้น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2539, น. 173-184)

ภาระหน้าที่ความรับผิดชอบของทัณฑสถานหญิงกลาง

ประวัติความเป็นมาของทัณฑสถานหญิงกลางกรุงเทพมหานคร

ทัณฑสถานหญิงกลาง เดิมเป็นส่วนหนึ่งของเรือนจำกลางคลองเปรม ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลสำราญราษฎร์ อำเภอพระนคร กรุงเทพมหานคร การบังคับบัญชาขณะนั้นขึ้นอยู่กับเรือนจำกลางคลองเปรม ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร ต่อมา พ.ศ. 2506 กระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งที่ 1349/2505 ลงวันที่ 9 พฤษภาคม 2505 กำหนดประเภทและอาณาเขตเรือนจำหญิง ในพื้นที่ 12 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา ภายในเรือนจำกลางคลองเปรม สมัยนั้น และให้ชื่อว่า “ทัณฑสถานหญิง” สำหรับการบังคับบัญชาขึ้นอยู่กับบัญชาการเรือนจำกลางคลองเปรม จนกระทั่งในปี 2506 ได้มีพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการกรมราชทัณฑ์ กำหนดให้มี ทัณฑสถานหญิงขึ้นเป็นเอกเทศ มีฐานะเป็นกอง เรียกว่า “ทัณฑสถานหญิงพระนคร” และเมื่อจำนวนผู้ต้องขังเพิ่มมากขึ้น กรมราชทัณฑ์ พิจารณาเห็นว่าไม่สะดวกในการควบคุม การฝึกวิชาชีพและฟื้นฟูสภาพจิตใจผู้ต้องขัง เนื่องจากอยู่กันอย่างแออัดไม่สามารถจะขยายพื้นที่ได้ และมีวัตถุประสงค์ที่จะรวมผู้ต้องขังหญิงที่เด็ดขาดแล้ว จากเรือนจำและทัณฑสถานอื่นๆ ไว้ด้วยกัน ในปี พ.ศ. 2515 จึงได้ย้ายผู้ต้องขังหญิงมาอยู่ที่ทัณฑสถานหญิงในปัจจุบัน ซึ่งเดิมเป็นที่ควบคุมนักโทษการเมืองสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขณะนั้นมีจำนวนไม่ถึง 10 คน และได้เปิดทำการเป็นทางการเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2515 ต่อมาได้มีคำสั่งที่ 13/2538 ลงวันที่ 16 มกราคม 2538 กำหนดให้ชื่อว่า “ทัณฑสถานหญิงกลาง”

เนื่องจากปัจจุบันมีจำนวนผู้ต้องขังเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ทัณฑสถานหญิงกลางมีพื้นที่คับแคบ ไม่เพียงพอต่อการควบคุม อบรม และฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง จึงขยายอาณาเขตออกไปอีกจำนวน 5 ไร่ 3 งาน จากเนื้อที่เดิม และเปิดใช้เป็นแดนแรกรับสำหรับควบคุมผู้ต้องขังใหม่ ผู้ต้องขังระหว่างสอบสวน ระหว่างไต่สวนมูลฟ้องหรือพิจารณา

หน้าที่และความรับผิดชอบ

1. ปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดให้เป็นไปตามคำพิพากษาหรือคำสั่งตามกฎหมาย โดยดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยการราชทัณฑ์ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง
2. ดำเนินการเกี่ยวกับสวัสดิการและการสงเคราะห์แก่ผู้ต้องขัง เพื่อให้ผู้ต้องขังกลับตนเป็นพลเมืองดีของสังคมต่อไป
3. ศึกษา วิเคราะห์และพัฒนามาตรการ หลักเกณฑ์ และวิธีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน และถูกต้องตามหลักทฤษฎี
4. กำหนดแนวทาง ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิง
5. ให้คำปรึกษา แนะนำ เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิง ตามนโยบายและแผนงานของกรมราชทัณฑ์
6. ควบคุมและดำเนินการกับผู้ต้องขังหญิงที่จัดอยู่ในประเภทของโทษตามที่รัฐมนตรีกำหนด
7. จัดการศึกษา อบรม พัฒนา ปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมและฝึกวิชาชีพแก่ผู้ต้องขังหญิง
8. ดำเนินการเกี่ยวกับการทำงานและการใช้แรงงานผู้ต้องขัง
9. ดำเนินการทางทัณฑสถานปฏิบัติ จัดสวัสดิการให้การสงเคราะห์ พัฒนาสุขภาพอนามัยแก่ผู้ต้องขังและเด็กติดมารดาที่เป็นผู้ต้องขัง รวมทั้งดำเนินการเกี่ยวกับการสุขภาพ
10. ปฏิบัติงานร่วมกับ หรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือได้รับมอบหมาย (นัทธี จิตสว่าง, 2547, น. 1-3)

ประเภทของผู้ต้องขังในอำนาจการควบคุม

- ควบคุมผู้ต้องขังหญิงที่อยู่ระหว่างการสอบสวนของตำรวจ ระหว่างพิจารณาคดีของศาลต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร และระหว่างอุทธรณ์ – ฎีกา ทุกประเภทคดี
- ควบคุมผู้ต้องขังหญิงที่คดีเด็ดขาดแล้ว กำหนดโทษตั้งแต่ 6 เดือน จนถึงตลอดชีวิต และรวมถึงโทษประหารชีวิต
- รับผู้ต้องขังหญิงที่มีกำหนดโทษสูงจากเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศ

- เป็นสถานที่ควบคุมผู้ต้องขังหญิงทุกประเภท – ทุกคดี และมีหน้าที่คัดเลือกผู้ต้องขังหญิงประเภทต่าง ๆ ตามหลักเกณฑ์ของกรมราชทัณฑ์กำหนด จัดส่งให้แก่ทัณฑสถานหญิงต่าง ๆ และจัดส่งผู้ต้องขังที่ต้องการกลับภูมิลำเนาตามเรือนจำ/ทัณฑสถานต่าง ๆ ทั่วประเทศ ตามคำสั่งกรมราชทัณฑ์

การควบคุมผู้ต้องขัง

แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนปกครอง (แดนเก่า) และส่วนปกครอง (แดนแรกรับ) โดยมีกำแพงสูงกันเป็นสัดส่วนระหว่างทั้ง 2 แดน อย่างชัดเจน

ส่วนปกครอง (แดนเก่า) ควบคุมผู้ต้องขังที่อยู่ในระหว่างอุทธรณ์-ฎีกา คดีเด็ดขาดตลอดจนถึงโทษประหารชีวิต มีผู้ต้องขังอยู่ในความควบคุมจำนวน 2,520 คน (สถิติ ณ 31 วันที่ ตุลาคม 2549)

ส่วนปกครอง (แดนแรกรับ) ควบคุมผู้ต้องขังที่อยู่ในระหว่างพิจารณาสอบสวนคดีและผู้ต้องขังที่กำหนดโทษน้อยบางส่วนมีผู้ต้องขังอยู่ในความควบคุมจำนวน 1,772 คน สถิติ ณ วันที่ 31 ตุลาคม 2549

การรับตัวผู้ต้องขังเข้าใหม่

การรับตัวผู้ต้องขังใหม่นับเป็นขั้นตอนแรก แห่งการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มีผลกระทบต่อการรักษาความสงบเรียบร้อย และประสิทธิภาพแห่งการปกครองเรือนจำ/ทัณฑสถานอย่างยิ่งจึงได้มีบทบัญญัติในเรื่องไว้ในมาตรา 8-10 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ และกฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ข้อ 35-39 ทัณฑสถานหญิงกลางจึงได้ดำเนินการตามแนวปฏิบัติดังนี้

1. ตรวจรับหมายอาญาหรือเอกสารอื่นอันเป็นคำสั่งของเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจ โดยการปฏิบัติตามมาตรา 8 แห่ง พระราชบัญญัติ พ.ศ. 2479 แจ้งว่า “เจ้าพนักงานเรือนจำจะไม่รับบุคคลใด ๆ ไว้เป็นผู้ต้องขังในเรือนจำ เว้นแต่จะได้รับหมายอาญาหรือเอกสารอันเป็นคำสั่งของเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจ” เมื่อตรวจสอบเอกสารและตัวผู้ต้องขัง ถูกต้องแล้วต้องให้เจ้าหน้าที่ซึ่งควบคุมตัวผู้ต้องขังมาส่ง ลงชื่อกำกับไว้ในเอกสารนำส่งหรือสมุดรับส่งไว้เป็นหลักฐาน ประเด็นสำคัญในการรับตัวผู้ต้องขัง เจ้าหน้าที่ผู้รับตัวจะต้องตรวจสอบเอกสารให้ละเอียดถี่ถ้วนตรงกับบุคคลที่รับตัวไว้

2. การตรวจค้นสิ่งของที่ตัวผู้ต้องขัง มีเป้าหมายเพื่อป้องกันการก่อเหตุร้าย และรักษาความปลอดภัยในการควบคุม เมื่อมีผู้ต้องขังเข้าใหม่ เจ้าหน้าที่ทัณฑสถานฯ จำต้อง

ตรวจค้น และสิ่งของผู้ต้องขัง เพื่อไม่ให้มีสิ่งของผิดกฎหมายหรือของต้องห้ามอันได้แก่ฝิ่นหรือยาเสพติด หรือของมีเงินไม่ว่าอย่างอื่น สุราหรือน้ำเมาซึ่งดื่มได้เมาอย่างสุรา เครื่องอุปโภคสำหรับเล่นการพนัน เครื่องอุปโภคในการหลบหนี ศาสตราวุธของเน่าเสีย หรือของมีพิษต่อร่างกาย วัตถุระเบิดหรือน้ำมันเชื้อเพลิง และสัตว์มีชีวิต เล็ดลอดเข้าไปในทัณฑสถานฯ สำหรับสิ่งของที่ไม่อนุญาตให้นำเข้าไปเก็บไว้ในทัณฑสถานเจ้าหน้าที่จะรับฝากสิ่งของและออกไปรับฝากของให้หรือติดต่อให้ญาติมารับคืน ถ้าเป็นเงินสดก็จะรับฝากเพื่อเข้าบัญชีให้กับผู้ต้องขัง

3. หลังจากตรวจค้นสิ่งของเรียบร้อยแล้วจะส่งให้เจ้าหน้าที่พยาบาลตรวจร่างกาย และอนามัยเบื้องต้น หากพบว่ามีความผิดปกติ ต้องรายงานให้แพทย์ทราบ และแยกตัวผู้ต้องขังไว้ที่สถานพยาบาลเพื่อทำการรักษาพยาบาลต่อไป

4. การจดบันทึกประวัติผู้ต้องขังเข้าใหม่ การจดบันทึกเรื่องราวหรือประวัติเกี่ยวกับผู้ต้องขังเข้าใหม่ หมายถึง การจัดทำทะเบียนรายตัวผู้ต้องขังเข้าใหม่ หรือบันทึกประวัติผู้ต้องขังซึ่งกรมราชทัณฑ์กำหนดให้ใช้ทะเบียนประวัติรายตัวผู้ต้องขังเข้าใหม่ เรียกว่าทะเบียนรายตัวผู้ต้องขังแบบ รท.101 ในการรับตัวผู้ต้องขัง ผู้ต้องขังเข้าใหม่ทุกรายจะต้องได้รับการถ่ายรูป และบันทึกรูปพรรณสัณฐาน ทุกรายก่อนส่งเข้าแดนแรกรับ

5. ขั้นตอนการปฏิบัติทางทะเบียนในการรับตัวผู้ต้องขัง โดยมาตรา 4(2) แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ได้บัญญัติแยกความหมายของ “ผู้ต้องขัง” หมายความว่ารวมถึงนักโทษเด็ดขาด คนต้องขังและคนฝาก ฉะนั้น ขั้นตอนแห่งการปฏิบัติทางทะเบียนในการรับตัวผู้ต้องขัง จึงย่อมแตกต่างกันไปตามลักษณะแห่งความหมาย

6. ผู้ต้องขังเข้าใหม่ทุกรายจะต้องถูกส่งตัวเข้าแดนแรกรับ ยกเว้นผู้ต้องขังป่วยและผู้ต้องขังที่ต้องแยกขังเนื่องจากเป็นโรคติดต่อ และมีปัญหาทางด้านสุขภาพจิต ในแดนแรกรับถือว่าเป็นด่านสำคัญ เพื่อเป็นการปรับสภาพจิตใจ การชี้แจงกฎระเบียบข้อบังคับของทัณฑสถานฯ ให้แก่ผู้ต้องขังทราบ นับเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตร กับเพื่อเป็นการลดหย่อนความกังวลใจของผู้ต้องขัง จึงให้เจ้าหน้าที่ทัณฑสถานฯ ชี้แจงให้ผู้ต้องขังเข้าใหม่มีความเข้าใจในระเบียบข้อบังคับ การรักษาวินัยในระหว่างที่ถูกคุมขังอยู่ในทัณฑสถานฯ

7. การบันทึกแจ้งพฤติกรรมและประวัติความประพฤติของผู้ต้องขังจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ ระเบียบกรมตำรวจ ว่าด้วยการป้องกันผู้ต้องขังหรือจำเลยก่อการร้าย หลบหนี (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2511 ลงวันที่ 11 ธันวาคม 2511) กำหนดให้เจ้าหน้าที่ตำรวจแจ้งผู้ต้องขังลักษณะร้ายหรือเป็นผู้ต้องหาสำคัญ ให้แก่เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ในโอกาสแรกที่รับตัวไว้ควบคุม

8. การปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร โดยพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2499 ถือว่าหน่วยงานของทัศนสถานฯ ในฐานะเป็นหน่วยงานของรัฐและเป็นสถานที่พักพิงกันอยู่หลับนอนของผู้ต้องขังจำนวนมาก จึงมีสภาพเป็นบ้านของผู้ต้องขังโดยมีผู้อำนวยการทัศนสถานฯ เป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้อาศัยหรือเจ้าบ้านที่จะต้องแจ้งเกี่ยวกับการเกิด การตาย และการย้ายที่คุมขัง หรือที่อยู่ของผู้ต้องขังต่อนายทะเบียนท้องที่ ซึ่งและทัศนสถานฯ อื่น ๆ ตั้งอยู่โดยเคร่งครัด หากฝ่าฝืนถือเป็นการกระทำความผิดวินัย

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญมากต่อการบริหาร และปกครองเรือนจำ / ทัศนสถานฯ ซึ่งปัจจุบันเน้นในเรื่องการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังให้สามารถกลับตนเป็นพลเมืองดีและกลับเข้าสู่สังคมได้อย่างปกติ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว กรมราชทัณฑ์จึงได้วางกฎ ระเบียบ แนวทางในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยให้สอดคล้องกับมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติ กฎหมายและระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงสิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ทัศนสถานหญิงกลางจึงได้ดำเนินการดังนี้

1. การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นขบวนการในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคล เพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเหล่านั้นให้เหมาะสมเป็นรายบุคคล หรือบุคคลแล้วแต่กรณี โดยการดำเนินการตามหลักการสังคมสงเคราะห์ว่าผู้ต้องขังมีประวัติทางสังคม ประวัติ ทางคดี พฤติกรรมทางสังคม และพฤติกรรมในการกระทำผิด แล้วจึงแยกขังให้เหมาะสมกับกำหนดโทษ และพฤติกรรมในการก่อกวน หลังจากจำแนกแล้วจะส่งเข้าศึกษาอบรมตามความเห็นชอบของคณะกรรมการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง หลังจากจำแนกแล้วหากพบปัญหาและอุปสรรคที่จะต้องมีการจำแนกซ้ำ หรือหลังจากจำแนกไปแล้วเพื่อติดตามผลการจำแนกครั้งที่แล้วว่าผู้ต้องขังที่ได้จำแนกไปแล้วเหมาะสมกับการศึกษาอบรมการฝึกวิชาชีพหรือไม่ อย่างไร เมื่อทราบแล้วจะดำเนินการที่เหมาะสมต่อผู้ต้องขังทั้งในด้านการศึกษาอบรม และฝึกวิชาชีพเพื่อผลในด้านการฟื้นฟู และพัฒนาจิตใจของผู้ต้องขังต่อไป

2. การอบรมผู้ต้องขัง

ผู้ต้องขังที่เข้ามาสู่ทัศนสถานฯ เป็นครั้งแรก จำเป็นต้องอบรมให้รู้ระเบียบ ข้อบังคับและการปฏิบัติตนภายในหรือทัศนสถานฯ ให้ได้รู้ถึงสิทธิ หน้าที่ วินัย ตลอดจนการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้ต้องขังอื่น ๆ และต้องทำการอบรมกันเรื่อยไปจนกว่าผู้ต้องขังนั้น ๆ พ้นโทษ

หรือหลังจากอบรมผู้ต้องขังเข้าใหม่แล้ว ในขั้นต่อไปก็จะชี้แจงถึงกิจการของทัณฑสถานฯ ชี้แจงถึงข้อที่ผู้ต้องขังจะต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันตามระเบียบข้อบังคับและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม แนะนำตักเตือน แก้ไขข้อบกพร่อง ตลอดจนอบรมชี้แจงในทางศีลธรรม จรรยาและวัฒนธรรม เนื่องในการนี้ บางครั้งจะเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในลัทธิศาสนา มาทำการอบรมด้วย

3. การศึกษาและพัฒนาจิตใจ

การให้การศึกษ ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ทัณฑสถานหญิงกลางได้จัดรูปแบบการเรียนการสอนในรูปแบบของการศึกษาผู้ใหญ่ ได้จัดตั้งโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ให้การศึกษ ชื่อว่าโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่สตรีบางเขน มีการเรียนการสอนดังนี้

3.1 การศึกษาวิชาสามัญ ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ต้องขังเข้ารับการศึกษาระดับชั้นพื้นฐาน 12 ปี ตั้งแต่ระดับผู้ไม่รู้หนังสือถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลายดังนี้

- ระดับผู้ไม่รู้หนังสือ
- ระดับประถมศึกษา
- ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
- ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

3.2 การศึกษาระดับอุดมศึกษา เป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้ผู้ต้องขังได้เข้ารับการศึกษาระดับสูงขึ้นไป มี 2 หลักสูตร คือ หลักสูตรปริญญาตรี และหลักสูตรโครงการการศึกษาต่อเนื่องโดยใช้ระบบการเรียนการสอนทางไกล (โดยได้รับความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยสุโขทัย)

3.3 การศึกษาวิชาชีพได้จัดหาหลักสูตรระยะสั้น ที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันทั้งการเรียนรู้และการประกอบอาชีพ ดังนี้

- นวดไทยแผนโบราณ
- คอมพิวเตอร์
- ตัดเย็บเสื้อผ้า
- ตัดผม – เสริมสวย
- อังกะลุง
- พิมพ์ดีด
- โภชนา
- ศิลปประดิษฐ์
- ดนตรีไทย

- ดนตรีสากล
- โสตประสาท และการขับร้อง
- ดุริยางคศิลป์
- นาฏศิลป์สัมพันธ์

3.4 การจัดการเรียนตามอัธยาศัยเป็นการจัดเสนอโอกาสและทางเลือกในการเข้ารับการศึกษาที่หลากหลายรูปแบบในการศึกษาด้วยตนเองให้แก่ผู้ต้องขัง ให้สามารถหาความรู้เพิ่มเติมได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางวิทยาการต่าง ๆ โดยจัดให้มีห้องสมุดตามเรือนนอน เป็นแหล่งรวบรวมความรู้จัดหาหนังสือที่มีสาระ และประโยชน์ให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้ต้องขัง โดยการจัดบริการด้านข่าวสารข้อมูลไว้บริเวณหน้าโรงเรียน จัดห้องสมุดเคลื่อนที่ตามหน่วยงานต่าง ๆ ให้ผู้ต้องขังสามารถเรียนรู้จากสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ การจัดบริการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมให้เกิดประโยชน์สูงสุด

3.5 การพัฒนาจิตใจ เป็นภารกิจหลักที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่สนองตอบนโยบายของกรมราชทัณฑ์ให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังนี้

- การเรียนการสอนอบรมศึกษา ตีร โท เอก ตามหลักสูตรธรรมบาลีสถาบทหลวง
- การพัฒนาจิตใจ
- นิมนต์พระสงฆ์ มาสอนธรรมศึกษาแนะนำวิธีปฏิบัติธรรม
- เชิญวิทยากรจากองค์กรเอกชนของศาสนาคริสต์
- เชิญวิทยากรจากองค์กรศาสนาอิสลาม

4. การฝึกวิชาชีพ

ทัณฑสถานหญิงกลางได้ดำเนินการฝึกวิชาชีพให้กับผู้ต้องขังโดยมีหลักสูตรดังนี้

- การฝึกวิชาชีพในโรงงาน ตัดเย็บเสื้อผ้า การประดิษฐ์ดอกไม้
- ด้านโภชนาการ อาหารคาวหวาน เบอเกอรี่ อาหารว่าง ขนมไทย
- ด้านการเกษตร ปลูกพืชแบบไฮโดรโปนิก การเพาะเห็ด การแปรรูปเห็ด การทำน้ำยาชีวภาพ น้ำยาล้างจาน แชมพูสระผม การเพาะชำต้นไม้ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์
- ด้านงานบริการ นวดฝ่าเท้า ตัดเย็บเสื้อผ้า ตัดผมเสริมสวย ออกแบบดีไซน์ การบริการอาหาร หลักสูตรการดูแลผู้สูงอายุ การบริหารทารก การดูแลผู้ป่วยอัมพาต

- ด้านงานฝีมือ และศิลปประดิษฐ์ งานประดิษฐ์พานพุ่ม การทำดอกไม้ด้วยเกล็ดปลา การจัดดอกไม้สด ทำพวงหรีด ยาหม่อง พิมเสนน้ำ ศิลปวาดภาพ ผ้าบาติก ผ้ามัดย้อม การทำเทียนหอม ทุเรียนมงคล การปักผ้าแบบชาวเขา
- ด้านวิชาการ ฝึกวิชาชีพด้านคอมพิวเตอร์ การผลิตหนังสือเดซีภาษาอังกฤษพื้นฐาน และระดับสูง

5. การบริหารด้านการรักษาพยาบาล

ทันตสถานหญิงกลางมีสถานพยาบาล สามารถรักษาผู้ต้องขังทั้งที่เป็นผู้ป่วยนอกและผู้ป่วยใน มีเจ้าหน้าที่พยาบาลประจำ 6 คน เภสัชกร 1 คน โดยมีแพทย์จากทันตสถานฯ โรงพยาบาลราชทัณฑ์ เป็นผู้มาตรวจรักษาสัปดาห์ละ 1 ครั้ง และทางทันตสถานหญิงกลางได้จ้างแพทย์จากบุคคลภายนอกมาทำการตรวจรักษาเป็นรายชั่วโมง โดยมาตรวจรักษาผู้ป่วยโรคทั่วไปสัปดาห์ละ 5 วัน วันละ 1 ชั่วโมง 30 นาที โดยเฉพาะวันพุธและวันพฤหัสบดี จะมีแพทย์เข้าตรวจ 2 คน แพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสูตินรีเวชเข้าตรวจผู้ต้องขังภายในทันตสถานฯ สัปดาห์ละ 1 วัน คือทุกวันเสาร์ของทุกสัปดาห์เป็นเวลา 3 ชั่วโมง แพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านปัญหาสุขภาพจิต เดือนละ 1 ครั้ง ครั้งละ 2 ชั่วโมง และทันตแพทย์เข้าตรวจรักษาสัปดาห์ละ 4 วัน หากตรวจพบผู้ต้องขังป่วยเกินขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่สถานพยาบาลและแพทย์ผู้เข้าตรวจประจำ ก็จะส่งตัวไปรักษาที่ทันตสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์

6. การสงเคราะห์ผู้ต้องขังตั้งครรภ์เกิดติดมารดา

ในกรณีผู้ต้องขังตั้งครรภ์ ทันตสถานหญิงกลางได้จัดแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสูตินรีเวช เข้ามาตรวจสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ผู้ต้องขังเหล่านี้จะได้รับการตรวจครรภ์ตามแพทย์นัดเมื่อครบกำหนดคลอด เจ้าหน้าที่จะนำตัวไปทำการคลอด ณ โรงพยาบาลภายนอก ส่วนการดูแลเด็กนั้น หลังจากที่ได้เด็กได้ดื่มนมมารดาสักระยะหนึ่งแล้ว เจ้าหน้าที่จะติดต่อญาติมารับไปดูแล แต่ในกรณีที่ไม่มีญาติเลยทางทันตสถานฯ จะให้เด็กอยู่กับมารดาไม่เกิน 1 ปี หลังจากนั้นจะส่งเด็กออกไปรับการดูแลจากสถานสงเคราะห์รับเลี้ยงเด็กภายนอก รอจนกว่ามารดาจะครบกำหนดโทษ

7. การให้สวัสดิการผู้ต้องขัง

เพื่อให้สภาพความเป็นอยู่ของผู้ต้องขังเป็นไปโดยไม่แตกต่างกับบุคคลภายนอกมากนัก ตลอดจนเพื่อเป็นการปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรม กรมราชทัณฑ์จึงให้บริการในด้านสวัสดิการต่อผู้ต้องขังโดยให้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทันตสถานหญิงกลางได้ดำเนินการดังนี้

7.1 การให้สวัสดิการเกี่ยวกับทางร่างกาย ก็ได้แก่การจัดสถานที่ที่คุ้มชังให้ถูกต้องตามสุขลักษณะ จัดให้ผู้ต้องขังมีสิ่งของที่จำเป็นสำหรับชีวิตประจำวัน เช่น แปรงสีฟัน สบู่ เครื่องนุ่งห่มหลับนอน เป็นต้น

7.2 สำหรับการเลี้ยงอาหารแก่ผู้ต้องขัง ทางราชการจัดเลี้ยงวันละ 3 มื้อ โดยเลือกอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายตามหลักโภชนาการ (Nutrition) โดยจะไม่ปล่อยให้ผู้ต้องขังเป็นโรคขาดอาหารได้เป็นอันขาด ส่วนผู้ต้องขังรายใดมีความต้องการจะซื้ออาหารหรือเครื่องใช้เป็นพิเศษ เช่น ขนมหรือเครื่องดื่ม ภายในทัณฑสถานฯ จะมีร้านค้าไว้บริการด้วยราคาพอสมควร เพื่อเป็นการให้ความสะดวกสบาย

7.3 จัดหาน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาดไว้เพียงพอต่อการบริโภค รวมทั้งการเก็บสำรองน้ำสะอาดไว้ใช้ในกรณีการขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ และยังจัดให้มีตู้เครื่องทำน้ำเย็น ติดตั้งทุกเรือนนอนทุกหน่วยงาน และตามจุดต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

7.4 จัดให้มีพัดลมระบายอากาศไว้ทุกเรือนนอน และตามหน่วยงานต่าง ๆ อย่างเพียงพอ

7.5 จัดห้องสมุดภายในทัณฑสถานฯ ได้ดำเนินการตามโครงการห้องสมุดพร้อมปัญญา ตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และจัดให้มีห้องสมุดเคลื่อนที่ตามแดน

7.6 จัดให้มีที่ออกกำลังกาย เช่น เต็นอาโรบิค รำไทยเก็ก

7.7 ส่วนสวัสดิการเกี่ยวกับทางด้านจิตใจนั้น ทัณฑสถานฯ ได้จัดหาอุปกรณ์เพื่อความบันเทิง เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องเล่นวีดีโอ เครื่องดนตรีไทย เครื่องดนตรีสากล และได้จัดตั้งวงดนตรีขึ้นในทัณฑสถานฯ ชื่อว่า “วงดนตรีเพชรไพลิน”

8. การเยี่ยมเยียนของญาติมิตร

ขณะที่ผู้ต้องขังเข้าไปอยู่ในทัณฑสถานฯ ผู้ต้องขังย่อมมีความวิตกกังวล วุ่นวายใจ และว้าวุ่น สุขภาพจิตย่อมเสียไป เพื่อเป็นการบรรเทาเหตุดังกล่าว ทางทัณฑสถานฯ ได้จัดให้มีการเยี่ยมญาติตามปกติและการเยี่ยมญาติใกล้ชิด ตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ และยังมีโครงการเยี่ยมญาติใกล้ชิดกรณีพิเศษสำหรับกลุ่มผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดี และร่วมกิจกรรมพิเศษของทัณฑสถานฯ

การเยี่ยมเยียนผู้ต้องขังนั้น นอกจากญาติมิตรดังกล่าวแล้ว ทัณฑสถานฯ ยังเปิดโอกาสให้ พระ นักบวช นักสังคมสงเคราะห์ และสมาชิกองค์กรการกุศล เป็นต้น เข้าเยี่ยมเพื่ออบรมสั่งสอน ให้กำลังใจตลอดจนให้การสงเคราะห์ การเยี่ยมของบุคคลดังกล่าวนี้ทางราชการ

ผ่อนผันให้เข้าเยี่ยมเป็นกรณีพิเศษโดยไม่จำกัดวัน ขอแต่เพียงอย่าให้กระทบกระเทือนถึงการทำงานหรือการปฏิบัติตามระเบียบวินัยของผู้ต้องขังเท่านั้น ทั้งนี้ทัณฑสถานหญิงกลางได้ปฏิบัติตาม “ข้อบังคับกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการเยี่ยม การติดต่อ ของบุคคลภายนอกต่อผู้ต้องขัง การเข้าดูกิจการหรือการติดต่อกับเรือนจำ/ทัณฑสถาน พ.ศ.2547”

9. การติดต่อกับทนายความเนื่องในคดี

อีกประการหนึ่ง ที่ทางการต้องการให้ผู้ต้องขังที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดได้มีโอกาสต่อสู้คดีของตนได้อย่างเต็มที่ แม้ตัวจะต้องถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำหรือทัณฑสถาน ฉะนั้นหากผู้ต้องขังมีความจำเป็นต้องปรึกษาหารือกับทนายความ ทางราชการก็อนุญาตให้ทนายความเข้าติดต่อกับผู้ต้องขังในทัณฑสถานฯ เนื่องในคดีได้ ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ทั้งนี้ภายใต้ข้อบังคับที่อธิบดีวางไว้

10. การให้เงินรางวัลปันผล

การจัดให้ผู้ต้องขังได้เข้าศึกษาตามหลักสูตรวิชาสามัญ และวิชาชีพดังกล่าวแล้ว จะต้องจัดให้ทำงานตามความเหมาะสม งานที่ทำก็ต้องคำนึงถึงกำหนดโทษความแข็งแรงของร่างกายสติปัญญา พื้นความรู้ ความชำนาญ ตลอดจนคำนึงถึงสภาพและท้องที่ของเรือนจำ หรือทัณฑสถานฯ เป็นสำคัญ การทำงานนั้นนอกจากถือว่าเป็นการฝึกวิชาชีพแล้ว ยังถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการลงโทษ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การต้องโทษมีการบังคับให้ต้องทำงานด้วย แต่อย่างไรก็ตามการทำงานก็ยังเป็นการบำรุงร่างกายให้แข็งแรง เป็นการฝึกฝนอบรมบ่มนิสัยผู้ต้องขังไม่ให้เป็นคนเงื่องหงอย เกียจคร้าน อันอาจจะทำให้เกิดฟุ้งซ่านและคิดไปในทางไม่ดี นอกจากนี้การทำงานยังเป็นเพิ่มผลในทางเศรษฐกิจอีกด้วย แต่โดยที่การทำงานที่ทำไปอาจคำนวณได้เป็นเงิน ดังนั้น จึงได้มีการทบทวนกฎหมายกำหนดไว้แบ่งรายได้อันเกิดจากการงานของผู้ต้องขัง โดยหักค่าใช้จ่ายออกเสียก่อนให้เป็นรางวัลแก่ผู้ต้องขัง เงินรางวัลดังกล่าวนี้ เรียกว่า เงินปันผล

11. การจัดตั้งหน่วยงานรับเรื่องราวร้องทุกข์ของผู้ต้องขัง

เพื่อรับเรื่องราวร้องทุกข์ของผู้ต้องขังรวมทั้งการให้ความช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหาขณะอยู่ในทัณฑสถานฯ และยังจัดตั้งคลินิกคลายเครียดและที่ปรึกษาทางด้านกฎหมายสำหรับผู้ต้องขัง ซึ่งจัดไว้ประจำที่ส่วนปกครอง โดยเจ้าหน้าที่ระดับผู้บริหารจะสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันเพื่อให้ผู้ต้องขังเข้าปรึกษาเรื่องราวร้องทุกข์ในแต่ละวัน รวมทั้งนักจิตวิทยาประจำทัณฑสถานฯ

12. การรับบริจาคช่วยเหลือจากองค์กรการกุศลในโอกาสต่าง ๆ

13. การให้การสงเคราะห์ผู้ต้องขัง

13.1 การสงเคราะห์บุตรผู้ต้องขังที่มีฐานะยากจนและไม่มีผู้อุปการะเลี้ยงดูโดยการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานสังคมสงเคราะห์ภายนอก หรือสถานสงเคราะห์ประจำภูมิลำเนาของผู้ต้องขัง

13.2 การสงเคราะห์ค่าพาหนะแก่ผู้ต้องขังที่พ้นโทษกลับภูมิลำเนาและมอบทุนสำหรับการประกอบอาชีพภายหลังการพ้นโทษโดยรับทุนได้ที่มูลนิธิปิณฑสงเคราะห์

การจัดหางานให้ผู้ต้องขังหลังพ้นโทษและรับผู้ต้องขังที่พ้นโทษแล้วเข้ามาทำงานประจำหน่วยงานฝึกวิชาชีพนวดแผนโบราณ ร้านเสริมสวย ของทัศนสถานฯ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณชวชนมอาเขต และห้องนวดฝ่าเท้าเพื่อสุขภาพ ภายในอาคารพักรอการเยี่ยมญาติ

กิจวัตรประจำวันของผู้ต้องขัง

06.00 นับยอผู้ต้องขัง ปล่อยลงจากเรือนนอน เพื่อให้ผู้ต้องขังทำภารกิจส่วนตัว

07.00 รับประทานอาหารเช้า

08.00 เคารพธงชาติ สวดมนต์ ไหว้พระ ทำสมาธิ และรับฟังการอบรมจากเจ้าพนักงาน

08.30 เข้าหน่วยงานฝึกวิชาชีพ และเข้าโรงเรียนเพื่อศึกษาวิชาต่าง ๆ และทำงานทั่วไป

12.00 รับประทานอาหารกลางวัน

12.30 รับฟังการอบรม และแจ้งข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์รวมทั้งเกร็ดความรู้ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

15.00 ออกกำลังกาย

15.30 ทำภารกิจส่วนตัว

16.00 รับประทานอาหารมื้อเย็น

17.00 ผู้ต้องขังขึ้นเรือนนอน

19.00 สวดมนต์นั่งสมาธิ หลังจากนั้นดูโทรทัศน์จนถึงเวลาประมาณ 21.00 น.

กำหนดการเวลาดังกล่าว สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามฤดูกาล และความเหมาะสม

การปลดปล่อยผู้ต้องขัง

การปล่อยผู้ต้องขังของทัศนสถานหญิงกลางมี 2 ลักษณะ คือ

1. การปลดปล่อยผู้ต้องขังที่คดียังไม่ถึงที่สุด
2. การปลดปล่อยผู้ต้องขังที่คดีถึงที่สุดแล้ว

1. การปลดปล่อยผู้ต้องขังที่คดียังไม่ถึงที่สุด

หมายถึง ผู้ต้องขังคดียังอยู่ในระหว่างการดำเนินคดี ซึ่งอยู่ระหว่างการสอบสวนระหว่างไต่สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณา ระหว่างอุทธรณ์-ฎีกา จะได้รับการปล่อยตามขบวนการของกฎหมาย เช่น การประกัน ศาลยกฟ้อง พนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการยื่นคำร้องขอให้ปล่อย ซึ่งทัณฑสถานฯ จะต้องดำเนินการปล่อยทุกวันที่ศาลเปิดทำการ หรือตามที่ศาลมีหมายแจ้งให้ปล่อย

2. การปลดปล่อยผู้ต้องขังที่คดีถึงที่สุดแล้ว ระยะ 6 เดือนก่อนปล่อย

หมายถึง ผู้ต้องขังที่ศาลได้มีคำพิพากษาให้จำคุกถึงที่สุดแล้ว และครบกำหนดโทษตามคำพิพากษาของศาลแล้ว หรืออาจปล่อยตามหลักการบริหารงานราชทัณฑ์ คือ การพักการลงโทษ ลดวันต้องโทษ ได้รับอภัยโทษ การปลดปล่อยจะมี 2 แบบ คือ

- การปล่อยอย่างไม่มีเงื่อนไข เช่น ครบกำหนดโทษตามคำพิพากษา
- การปล่อยอย่างมีเงื่อนไข ได้แก่ การปล่อยกรณีพักการลงโทษ การลดวันต้องโทษ ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของระเบียบกรมราชทัณฑ์ที่กำหนดไว้

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่า ทัณฑสถานหญิงกลางมีความแตกต่างจากเรือนจำ หรือทัณฑสถานอื่น ๆ ในเรื่องการแยกประเภทการควบคุมผู้ต้องขัง โดยปกติแล้ว เรือนจำหรือทัณฑสถานทั่วไป โดยเฉพาะเรือนจำที่ต้องคุมขังผู้ต้องขังที่มีโทษตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป ในแต่ละแดนของเรือนจำจะต้องมีกำแพงกันแบ่งแยกแดนออกจากกันอย่างชัดเจน เพื่อง่ายต่อการควบคุม และการบริหารงานตามหลักอาชญาวิทยา และหลักทัณฑวิทยา ในส่วนของทัณฑสถานหญิงกลางเป็นทัณฑสถานที่ควบคุมผู้ต้องขังตั้งแต่ระหว่างพิจารณาคดีจนถึงโทษประหารชีวิต และไม่ได้จำกัดคดี การปกครองภายในทัณฑสถานฯ จะไม่มีกำแพงกันในแต่ละแดนเช่นเดียวกับเรือนจำอื่น ๆ ยกเว้นแดนเก่ากับแดนแรกรับเท่านั้นที่มีกำแพงกันแยกออกจากกันโดยชัดเจน ภายในแดนเก่าจะแบ่งแยกผู้ต้องขังแต่ละประเภทด้วยการจัดให้ผู้ต้องขังที่อยู่ประเภทเดียวกัน เช่น ผู้ต้องขังโทษสูง ผู้ต้องขังกระทำผิดซ้ำหลายครั้ง ผู้ต้องขังระหว่างอุทธรณ์-ฎีกา อยู่เรือนนอนเดียวกัน โดยมีรั้วกันเขตแต่ละเรือนนอน แต่ในช่วงเวลาลงจากเรือนนอน หรือเข้าหน่วยงานการศึกษาอาชีพ และเข้าโรงเรียน ผู้ต้องขังเหล่านั้นก็ต้องอยู่ปะปนกัน แยกไม่ออกว่าใครเป็นใครระหว่างอาชญากรมืออาชีพกับผู้กระทำผิดโดย พลังพลาดต้องอยู่ปะปนกันทำให้เกิดการถ่ายทอดพฤติกรรมที่ไม่ดีซึ่งถือว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคในการควบคุมและการแก้ไขพฤติกรรมนิสัยของผู้ต้องขัง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นิมิตร บุตรทิพย์ (2544, น. 75-80) ได้ศึกษาความต้องการการศึกษาของผู้ต้องขังเรือนจำอำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา พบว่า ผู้ต้องขังมีความต้องการมากในเรื่อง การจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาแบบชั้นเรียน และมีปัญหาในเรื่องขาดแคลนครูผู้สอน และต้องการให้มีการเรียนการสอนครั้งวัน อีกครั้งวันทำงาน และต้องการฝึกทักษะอาชีพขณะต้องโทษในเรือนจำโดยให้เพิ่มสาขาให้มากขึ้น เนื่องจากเรือนจำยังจัดการฝึกวิชาชีพไม่ตรงกับความต้องการของผู้ต้องขัง และควรเป็นอาชีพที่เมื่อพ้นโทษไปแล้วสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ ทั้งนี้ควรจัดหาอุปกรณ์เครื่องมือให้เพียงพอกับผู้เรียนและมีความทันสมัย ส่วนห้องสมุดควรจัดหาหนังสือให้มีหลาย ๆ ประเภท มีหนังสือพิมพ์ หนังสือเกี่ยวกับกฎหมาย แนวอาชีพ ควรเพิ่มเวลาทำการห้องสมุดให้มากขึ้น โดยเฉพาะเพิ่มเวลาการทำงานในวันหยุดราชการ

ในด้านกิจกรรมการกีฬา พบว่า ผู้ต้องขังส่วนใหญ่ต้องการเวลาและโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมกีฬาให้มากขึ้น อีกทั้งต้องการให้มีกิจกรรมเสียงตามสายอย่างต่อเนื่องเป็นประจำเพื่อเป็นการให้ความรู้และผ่อนคลายความเครียด

นริพรณ สุวรรณกิติ (2541, น. 83) ได้ทำการศึกษาความต้องการของผู้ต้องขังชายเรือนจำกลางคลองเปรม ในการฝึกอบรมอาชีพ พบว่าสถานภาพการสมรส ภูมิลำเนา และอาชีพก่อนต้องโทษ มีความสัมพันธ์กับความต้องการฝึกอบรมวิชาชีพของผู้ต้องขัง

ทัศนีย์ ภัคคีดำรงผล (2534, น. 36, 42) ศึกษาความคิดเห็น และความต้องการของสตรีผู้ด้อยโอกาส พบว่า เหตุผลในการเข้าฝึกอบรมอาชีพได้แก่ ต้องการนำความรู้ที่อบรมไปใช้ในการทำงานเพื่อเพิ่มพูนรายได้ และผู้ที่มีอายุในช่วง 18-35 ปี จะเข้ารับการฝึกอบรมอาชีพมากที่สุด

พูนไท มีสัตย์ (2542, น. 64-66) จากการศึกษาวิจัยถึงความต้องการฝึกอบรมวิชาชีพของผู้ต้องขังเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร พบว่า ผู้ต้องขังร้อยละ 93.6 มีความต้องการฝึกอบรมวิชาชีพ โดยวิชาชีพที่ผู้ต้องขังมีความต้องการฝึกอบรมมากที่สุด คือ ช่างเฟอร์นิเจอร์ไม้ ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการฝึกวิชาชีพ มีปัญหาเกี่ยวกับความแออัดของสถานที่ ปัญหาเกี่ยวกับจำนวนครูฝึกสอน และเครื่องมือในการฝึกวิชาชีพไม่เพียงพอ และวิชาชีพที่ฝึกสอนไม่ตรงกับตลาดแรงงาน

นอกจากนี้ ยังพบว่าอายุมีความสัมพันธ์กับความต้องการฝึกอบรมวิชาชีพของผู้ต้องขัง และระดับการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กับความต้องการฝึกอบรมวิชาชีพของผู้ต้องขัง ส่วน

ภูมิคำเนาไม่มีผลต่อความต้องการฝึกอบรมวิชาชีพของผู้ต้องขัง และพบว่าสถานภาพการสมรส มีผลต่อการฝึกอบรมวิชาชีพ อันมีนัยสำคัญของสถิติที่ระดับ 0.05

สุวรีย์ ฉายากุล (2524, น. 2) ทำการศึกษาเรื่อง “แนวทางในการให้บริการสงเคราะห์ ผู้ต้องขังหญิงของทัณฑสถานหญิง” โดยศึกษาถึงสภาพความเป็นอยู่และความต้องการด้าน บริการต่าง ๆ ในระหว่างต้องขัง โดยผลการวิจัยและข้อเสนอแนะมีความเชื่อมโยงไปถึงความ จำเป็นของการสงเคราะห์หลังปล่อยคือ เนื่องจากผู้ต้องขังส่วนใหญ่มีการศึกษาต่ำ รายได้ต่ำและ เมื่อพ้นโทษจะกลับไปประกอบอาชีพเดิม โดยผู้ศึกษากล่าวไว้ว่าผู้ต้องขังไม่มีโอกาสเลือกที่จะ ประกอบอาชีพที่มีรายได้สูงและมีความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ เนื่องมาจากเป็นแรงงานที่ ไร้การศึกษา ดังนั้นปัญหาเกี่ยวกับรายได้ซึ่งไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพจะเป็นปัญหาที่จะต้อง เผชิญต่อไป และสภาพปัญหาทางด้านรายได้ย่อมจะส่งผลทำให้เกิดความเครียด ความวิตกกังวล ต่าง ๆ เหตุปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทำให้บางคนหาทางออกโดยการเสพสุรา ของมึนเมา จนกระทั่งยาเสพติด หรือหาทางออกโดยวิธีลัด โดยละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคมกลายเป็น อาชญากร โดยผู้ศึกษาได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเงินทุนประกอบอาชีพไว้ว่าควรมีเงินทุนกู้ยืมไป ลงทุนประกอบอาชีพ โดยความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ เพื่อช่วยให้เขามีรายได้ที่แน่นอน ช่วย ตนเองได้ ในที่สุดก็จะทำประโยชน์ให้แก่สังคมและอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างปลอดภัย

ไพฑูรย์ วิเศษศิริ (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัญหาและความต้องการของ ผู้ต้องขังในเรือนจำความมั่นคงสูงสุด จากผลการศึกษาพบว่ากลุ่มผู้ต้องขังส่วนใหญ่มีปัญหาและ ความต้องการด้านความคาดหวังในอนาคตมากที่สุด รองลงมาคือปัญหาและความต้องการด้าน การฝึกวิชาชีพ ด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านสวัสดิการและนันทนาการ ตามลำดับ ส่วนปัญหาและ ความต้องการด้านการศึกษาอยู่ในอันดับน้อยที่สุด

ทั้งนี้ ยังพบว่า ปัญหาและความต้องการของผู้ต้องขังด้านความคาดหวังในอนาคต ซึ่งกลุ่มผู้ต้องขังส่วนใหญ่ต้องการมากที่สุด ต้องการที่จะปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามกฎหมาย รองลงมาคือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ และสังคม จะทำให้เขาเหล่านั้นกลับมา กระทำผิดซ้ำ ส่วนปัญหาและความต้องการด้านการฝึกวิชาชีพนั้น กลุ่มผู้ต้องขังส่วนใหญ่มี ปัญหาและความต้องการให้ฝึกวิชาชีพที่สามารถนำไปใช้ภายนอกเรือนจำได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาจาก ความต้องการด้านความคาดหวังในอนาคตแล้ว ก็มีความสอดคล้องกันคือต้องการให้สังคม ยอมรับและให้โอกาสในการประกอบอาชีพที่สุด

ดังนั้นผู้ศึกษามองเห็นว่า ปัญหาและความต้องการของผู้ต้องขังเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะปัญหาความต้องการขั้นพื้นฐาน (ปัจจัย 4) และปัญหาความต้องการ ขณะที่ผู้ต้องขัง

อยู่ในเรือนจำ/ทัณฑสถาน รวมทั้งความคาดหวังในอนาคตภายหลังพ้นโทษ เมื่อเราได้ทราบปัญหาและความต้องการของผู้ต้องขังในภาพรวมแล้วจะส่งผลให้การบริหารระบบงานราชทัณฑ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับหลักอาชญาวิทยา

สมชาย วิมานศักดิ์ (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความต้องการของผู้ต้องขัง ทัณฑสถานวัยหนุ่มกลางก่อนและหลังการปลดปล่อย จากผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการก่อนการปลดปล่อย แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ ระดับมาก ได้แก่ การรับรองความประพฤติให้ การติดต่อให้ญาติมารับในวันปล่อยตัว การจัดให้พบปะกับญาติในลักษณะพิเศษ (วันพบญาติ) การแนะนำเกี่ยวกับการหางานทำ การออกทำงานภายนอกทัณฑสถานฯ และการจ่ายค่าพาหนะให้

ระดับค่อนข้างมาก ได้แก่ จัดฝึกอบรมวิชาชีพใดวิชาชีพหนึ่งโดยเฉพาะ การตรวจสุขภาพ การย้ายไปอยู่ทัณฑสถานเปิด การหางานให้ และการจัดฝึกอบรมทางศีลธรรมเป็นพิเศษ

สำหรับระดับค่อนข้างน้อย ได้แก่ การให้คำปรึกษาแนะนำเฉพาะราย การจัดเสื้อผ้าให้ การจัดกลุ่มบำบัด และการส่งเรื่องขอรับบริการจากหน่วยงานอื่น

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการหลังการปลดปล่อย แบ่งออกเป็น 3 ระดับเช่นกัน คือ ระดับมาก ได้แก่ ความรักจากบิดามารดา การต้อนรับจากสังคม การมีงานทำ และเงินทุนประกอบอาชีพระดับค่อนข้างมาก ได้แก่ ความรักจากคนรัก การฝึกวิชาชีพ การแก้ไขกฎหมายที่จำกัดสิทธิ และการศึกษาต่อ ส่วนระดับน้อย ได้แก่ ที่พักอาศัยชั่วคราวเมื่อพ้นโทษ

เกรียงเดช ชาบุตร (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่องความต้องการของผู้ต้องขังในการฝึกอบรมวิชาชีพทั่วไปและมวญ:ทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง ผลการวิจัย พบว่า ในภาพรวมผู้ต้องขังวัยหนุ่มส่วนใหญ่ มีอายุระหว่าง 23-25 ปี มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา เป็นโสด ก่อนต้องโทษมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพมหานคร ประกอบอาชีพรับจ้าง มีรายได้ระหว่าง 5,001-10,000 บาท สัดส่วนของผู้ต้องขังที่เห็นว่ารายได้มีความพอดีกับไม่เพียงพอใกล้เคียงกัน ส่วนใหญ่ต้องโทษในฐานความผิดต่อทรัพย์ เคยต้องโทษมาแล้ว 1 ครั้ง โดยอยู่ในทัณฑสถานฯ มาแล้วไม่เกิน 2 ปี

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า มนุษย์ทุกคนต่างมีปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกัน และความต้องการเหล่านั้นเป็นความต้องการที่เกิดขึ้นตลอดเวลาไม่มีการสิ้นสุด เมื่อมนุษย์มีความต้องการเกิดขึ้นพฤติกรรมในการตอบสนองในทางลบหรือทางบวก ก็เนื่องมาจากบุคคลนั้นได้รับการตอบสนองความต้องการของตนเองหรือไม่ โดยเฉพาะผู้ต้องขังที่เข้ามาอยู่ในเรือนจำและทัณฑสถานย่อมมีความต้องการที่สูงและ

แตกต่างกันไปจากบุคคลทั่ว ๆ ไป เนื่องจากผู้ต้องขังเหล่านั้นได้รับผลกระทบจากการถูกจองจำและการถูกจำกัดเสรีภาพย่อมส่งผลต่อการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสถานที่ บรรยายากาส สิ่งแวดล้อม เพื่อนผู้ต้องขัง เจ้าหน้าที่ และกฎข้อระเบียบต่าง ๆ ให้ได้ ผู้ต้องขังเหล่านั้นต้องประสบกับปัญหาความเครียดและถูกกดดันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นการที่เราจะดำเนินการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังเหล่านั้นให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของเขาเหล่านั้นและเราจะต้องเข้าใจถึงธรรมชาติพื้นฐานความต้องการของมนุษย์ด้วย

แต่ในบางครั้งความต้องการของผู้ต้องขังไม่สามารถให้ได้ครบตามความต้องการของบุคคลภายนอกเนื่องจากผู้ต้องขังเหล่านั้นต้องอยู่ภายใต้ข้อกำหนดของข้อกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ของกรมราชทัณฑ์ ดังนั้นผู้ศึกษามองเห็นว่าปัญหาและความต้องการทางด้านจิตใจของผู้ต้องขังเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะปัญหาความต้องการด้านพื้นฐาน (ปัจจัย 4) ความต้องการขณะที่ถูกควบคุมอยู่ในเรือนจำและทัณฑสถาน รวมถึงความต้องการในอนาคตภายหลังพ้นโทษ เมื่อเราได้ทราบปัญหาและความต้องการทางด้านจิตใจของผู้ต้องขังในภาพรวมแล้วจะส่งผลให้การบริหารระบบงานราชทัณฑ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับหลักอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

ตัวแปรอิสระ (X)

ตัวแปรตาม (y)

